

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Методична розробка
до лекцій з навчальної дисципліни
для здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності С4 (053) «Психологія»
денної та заочної форм навчання

**Одеса
ОНМедУ
2025**

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

**Методична розробка
до лекцій з навчальної дисципліни
для здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності С4 (053) «Психологія»
денної та заочної форм навчання**

**Одеса
ОНМедУ
2025**

Укладачі:

В. В. Валах — доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я, к. ю. н., доцент, медичний адвокат; В. І. Борщ — професор кафедри менеджменту охорони здоров'я, д. е. н., доцент; І. С. Дружкова — доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я, к. і. н., доцент; М. В. Ковальова — доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я, к. психол. н., доцент; О. О. Терещенко — асистент кафедри менеджменту охорони здоров'я

Рецензенти:

О. Д. Литвиненко — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри менеджменту охорони здоров'я
Одеського національного медичного університету

С. М. Симоненко — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики практичної психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

*Рекомендовано до видання
вченою радою фармацевтичного факультету
Одеського національного медичного університету
МОЗ України
(Протокол № 8 від 22.05.2025 року)*

© Укладачі: В. В. Валах, В. І. Борщ,
І. С. Дружков та ін., 2025

© Одеський національний
медичний університет, 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю С4 (053) «Психологія» галузі знань С «Соціальні науки, журналістика та інформація» (05 Соціальні та поведінкові науки) для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України № 564 від 24.04.2019 р.), вивчення дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги» є обов'язковим елементом професійної підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Практична психологія».

Ця дисципліна спрямована на формування цілісного уявлення про основи правового забезпечення професійної діяльності психолога, принципи та норми законодавства у сфері надання психологічної допомоги, а також особливості етичної та юридичної відповідальності фахівця в галузі психології. Основне завдання курсу — забезпечити студентам розуміння національної та міжнародної нормативно-правової бази, що регулює психологічну допомогу, сформувати правову свідомість, а також здатність діяти у правовому полі при здійсненні психологічної практики.

У ході вивчення дисципліни здобувачі опановують понятійно-категоріальний апарат медичного та психологічного права, ознайомлюються з ключовими законодавчими актами, етичними кодексами, стандартами професійної діяльності, нормативами документального супроводу психологічної допомоги. Особливу увагу приділено правам і обов'язкам як клієнта, так і психолога, зокрема питанням інформованої згоди, конфіденційності, захисту персональних даних, відповідальності за професійні порушення та регламентації діяльності в спеціальних умовах (освіта, медицина, правосуддя тощо).

Метою дисципліни є формування в здобувачів здатності орієнтуватися у нормативно-правовому полі психологічної практики, приймати етично та юридично обґрунтовані рішення, дотримуватися стандартів професійної поведінки та академічної доброчесності.

У межах дисципліни передбачено аналіз базових понять (право на психологічну допомогу, правовий статус психолога, юридична відповідальність, етичні норми, інформована згода, правовий захист клієнта тощо), а також розгляд прикладів із практики, судової практики, професійних кейсів, що сприяє поєднанню теоретичних знань із професійною компетентністю.

Навчальний курс базується на міждисциплінарному підході та інтегрує знання з психології, медичного і цивільного права, біоетики та професійної етики. Під час підготовки письмових робіт, виконання індивідуальних завдань, участі в дискусіях студенти зобов'язані дотримуватись вимог академічної доброчесності, уникати плагіату, фабрикації й фальсифікації даних, з повагою ставитися до етичних і правових засад професії.

Вивчення дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги» допомагає сформувати в магістрантів комплексне бачення професійної відповідальності психолога, розуміння правових меж діяльності, критичне мислення, здатність працювати в мультидисциплінарних командах та відповідність сучасним вимогам фахової підготовки у сфері психології.

Згідно зі Стандартом вищої освіти другого (магістерського) рівня освітнього ступеня «магістр» з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності С4 (053) «Психологія», об'єктами вивчення є психічні явища, поведінкові та соціальні процеси, вчинки, міжособистісна взаємодія в різних контекстах, а також психофізіологічні механізми, що лежать в основі психічної активності особистості.

У межах дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги» об'єкти вивчення конкретизуються як суспільні відносини у сфері психологічної допомоги, правові норми, що регулюють цю діяльність, а також етичні та юридичні принципи взаємодії між психологом і клієнтом. Особлива увага приділяється законодавчому регулюванню надання психологічних послуг у медичних, освітніх, соціальних, судових та інших контекстах.

Цілями навчання у межах дисципліни є:

- формування в здобувачів здатності орієнтуватися в системі правового забезпечення психологічної допомоги;
- розуміння правового статусу психолога і клієнта;
- здатність дотримуватися вимог чинного законодавства та етичного кодексу психолога;
- формування правосвідомості та відповідальності за дотримання прав людини в умовах професійної діяльності;
- здатність проводити аналіз нормативних актів, виявляти ризики правопорушень, а також застосовувати правові механізми захисту клієнта і самого фахівця.

Для дослідження предметної сфери використовуються такі методи:

- правовий аналіз і порівняльне правознавство (аналіз законодавства України, міжнародних угод, стандартів ООН і ВООЗ);
- кейс-метод (case study) на прикладах правових колізій у практиці психолога;
- аналіз судової практики;
- етична експертиза і застосування принципу «випереджувальної етики»;
- інтерактивні методи: дебати, симуляції судових слухань, аналіз сценаріїв професійної поведінки.

Теоретичний зміст дисципліни охоплює:

- поняття та предмет медичного і психологічного права;
- структуру правовідносин у сфері надання психологічної допомоги;
- міжнародно-правові стандарти прав людини в сфері охорони психічного здоров'я;
- питання інформованої згоди, конфіденційності, відповідальності психолога;
- регулювання діяльності психолога в різних сферах (освіта, медицина, юриспруденція, соціальна робота);
- особливості правового статусу вразливих категорій клієнтів (діти, особи з інвалідністю, учасники бойових дій тощо);
- механізми етичного та юридичного захисту у сфері надання допомоги.

Таким чином, предметна сфера дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги» інтегрує знання з юриспруденції, професійної етики та психологічної практики, забезпечуючи підґрунтя для формування відповідального й правосвідомого фахівця.

У процесі вивчення дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги» застосовуються сучасні науково обґрунтовані методи, методики й освітні технології, що відповідають вимогам до магістерської підготовки фахівців у галузі психології, зокрема:

— методи теоретичного аналізу та порівняльного правознавства, для дослідження нормативно-правових актів, міжнародних стандартів і професійних кодексів;

— аналіз судової практики — для розгляду прецедентів і прикладів застосування правових норм у сфері психологічної діяльності;

— метод кейс-стаді (case study) — для опрацювання етичних та юридичних ситуацій, що виникають у практиці психолога;

— моделювання професійних ситуацій (ролі, дебати, етичні дилеми) з метою формування навичок правомірної поведінки у складних умовах;

— критичний аналіз документів, таких як інформована згода, заяви, етичні висновки, що супроводжують надання психологічної допомоги;

— дискусії, мозкові штурми, експертне обговорення для активного залучення студентів у рефлексію над правовими й етичними аспектами.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення дисципліни спрямоване на розвиток у здобувачів вищої освіти ключових компетентностей, необхідних для ефективної, правомірної та етично відповідальної професійної діяльності психолога.

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні задачі й проблеми у сфері психології або у процесі навчання, що передбачають проведення досліджень та/або здійснення інновацій за невизначеності умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та/або практичної значущості.

СК7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН8. Оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації.

ПРН9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.

ПРН11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Таким чином, дисципліна «Правове регулювання надання психологічної допомоги» є важливим компонентом професійної підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 «Психологія». Вона сприяє формуванню системного розуміння нормативно-правових основ професійної діяльності психолога, визначає ключові принципи правової взаємодії з клієнтом, забезпечує підґрунтя для етичної та юридично грамотної практики.

Курс охоплює аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства, норм професійної етики, особливостей правового статусу психолога, відповідальності за порушення професійних обов'язків, механізмів правового захисту клієнта. Здобуті знання і навички є необхідними для ефективної роботи в медичних, освітніх, соціальних та судових установах, де правова регламентація психологічної допомоги є визначальною умовою професійної компетентності.

Тема 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Актуальність теми: охорона здоров'я є багатогранним явищем, що тісно пов'язано з природним правом людини на охорону її здоров'я, яким вона наділяється від народження. З огляду на це можна стверджувати, що вказані відносини регулюються значним масивом нормативно-правових актів публічного і приватного права, переважна більшість яких має охоронний характер. Йдеться передусім про право людини на життя та охорону здоров'я, що полягає у законодавчому забезпеченні державою таких умов, які полягають у створенні ефективної та надійної охорони здоров'я в Україні. Водночас окремі положення законодавчих актів не в повній мірі відповідають сучасним вимогам забезпечення права на охорону здоров'я, що впливає на їхню практичну реалізацію.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань базових засад медичного та фармацевтичного права, у т. ч. його ознак, джерел, функцій; співвідношення охорони здоров'я, медичного права, фармацевтичного права і біоетики; правових засад охорони психічного здоров'я в Україні

Основні поняття:

1. Право: поняття та ознаки.
2. Норма права: поняття, структура.
3. Медичне право: поняття, структура.
4. Фармацевтичне право: поняття, структура.
5. Охорона психічного здоров'я: нормативне розуміння.
6. Біоетика: нормативне розуміння та елементи.

ПЛАН І ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Право — це система загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених і охоронюваних державою правил поведінки, що виражає міру свободи та справедливості, досягнуту суспільством, і служить для регулювання суспільних відносин.

Сутність і цінність права як явища соціального порядку виявляється через його ознаки:

1) *загальнообов'язковість*. На відміну від інших соціальних норм правові приписи адресовані всім учасникам правових відносин і є обов'язковими для них;

2) *нормативність*. Право складається із правил загального характеру, розрахованих на неодноразове застосування. Право виступає як рівний масштаб і модель поведінки людей;

3) *формальна визначеність*. Правові норми, як правило, фіксуються письмово, вони мають певну логічну структуру. Право встановлює певні рамки поведінки суб'єкта, чітко формулюючи його права і обов'язки;

4) *системність*. Право є цілісною системою взаємопов'язаних норм;

5) *зв'язок з державою*. Право пов'язане з державою перш за все тим, що правові норми встановлюються або офіційно визнаються державою. Право охороняється державним примусом;

6) *регулятивна*. Право виступає як регулятор суспільних відносин і в цьому полягає його головна соціальна цінність;

7) *вираз міри свободи і справедливості*. Право нерідко називають математикою свободи. Дійсно, право втілює основні права і свободи людини, надає людині легальну можливість реалізувати свої інтереси. Крім того, воно встановлює баланс між поведінкою людини та її соціальним становищем (справедливість);

8) *процедурність*. Процедура, тобто встановлений порядок і послідовність дій, передбачена як для видання, так і для реалізації юридичних норм;

9) *компромісний характер*. Право за своєю природою є інструментом соціального компромісу, своєрідного договору в масштабі суспільства.

Правова (юридична) норма — це соціально зумовлене, спрямоване на регулювання суспільних відносин обов'язкове для виконання правило поведінки, яке схвалюється або встановлюється державою, і у своїй реалізації забезпечується рівнем свідомості виконавців, організаційною та виховною роботою і можливістю застосування державного примусу в разі порушення його вимог.

Однією з характерних ознак норми права є наявність особливої внутрішньої будови (структури).

Структура норми права визначається як сукупність чітко визначених елементів, які у процесі взаємодії забезпечують функціональну самостійність норми.

Традиційно вважається, що правова норма складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції та санкції. Вони становлять ідеальну структуру норми. Кожен з названих елементів посідає у структурі правової норми особливе місце та призначення, внаслідок чого без гіпотези норма неможлива, без диспозиції — немислима, без санкції — безсильна. Таким чином, структура юридичної норми як логічна взаємодія гіпотези, диспозиції та санкції у найбільш загальному вигляді може бути відображена формулою «якщо... то ...інакше».

Отже, *гіпотеза* — це структурний елемент норми права, який вказує на певні життєві обставини, наявність чи відсутність яких надає можливість реалізувати закріплені у нормі права та обов'язки.

Диспозиція — це частина норми, що вказує на те, якою повинна бути поведінка суб'єктів при настанні умов, передбачених гіпотезою.

Санкція — це частина норми, що передбачає засоби примусового впливу як результат невиконання чи порушення норми.

Медичне право є однією з наймолодших і водночас найбільш динамічних галузей правового знання, що формується на стику юридичної науки, біоетики, медичної практики, соціології та філософії права. Це комплексна галузь права, яка охоплює систему нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, діагностики, лікування, профілактики, медико-соціального захисту, професійної діяльності медичних працівників та забезпечення прав пацієнтів. У фокусі медичного права перебувають правові механізми реалізації конституційного права людини на охорону здоров'я, а також баланс між правами пацієнта і професійною автономією медичного фахівця.

Предметом медичного права є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної діяльності. Вони охоплюють як організаційно-правові аспекти функціонування системи охорони здоров'я, так і правові підстави для надання медичної допомоги, взаємодії між медичним працівником та пацієнтом, а також відповідальність сторін у разі порушення норм і стандартів медичної практики.

Медична діяльність являє собою комплексну систему, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосереднє здійснення в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, а також контроль за якістю та безпекою медичних послуг. Ця система функціонує на основі правових, етичних і професійних норм, що забезпечують як інтереси держави, так і захист прав кожного індивіда.

Комплексна природа медичного права зумовлена кількома ключовими чинниками.

1. Конституційне закріплення права на охорону здоров'я і медичну допомогу як фундаментального соціального права людини, що потребує системного правового забезпечення на всіх рівнях.

2. Наявність спеціалізованих нормативно-правових актів, які регулюють виключно сферу охорони здоров'я (наприклад, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Закон України «Про психіатричну допомогу», «Про трансплантацію органів» тощо).

3. Міжгалузевий характер правового регулювання, оскільки суспільні відносини у медичній сфері охоплюють норми цивільного, кримінального, адміністративного, трудового, фінансового, сімейного та міжнародного права.

4. Наявність загальних принципів медичного права, зокрема: пріоритету прав і законних інтересів пацієнта, забезпечення доступності та якості медичної допомоги, поваги до людської гідності, добровільності медичного втручання, інформованої згоди, конфіденційності медичної інформації.

5. Власна структурована система, що включає підгалузі (наприклад, фармацевтичне право, право біоетики, правове регулювання психіатричної чи паліативної допомоги), окремі інститути (наприклад, правовий статус пацієнта, правове регулювання лікарської таємниці), а також комплексну нормативну базу.

6. Недостатність традиційних галузей права для забезпечення повноцінного правового регулювання складних і багаторівневих відносин у сфері медицини, що зумовлює потребу в самостійному підході до кодифікації, інтерпретації та реалізації медико-правових норм.

Таким чином, медичне право постає як інтегративна правова система, що виконує важливу роль у врегулюванні сучасних викликів, пов'язаних із розвитком біомедичних технологій, забезпеченням прав пацієнтів, професійною етикою медичних працівників та загальною гуманізацією системи охорони здоров'я.

Фармацевтичне право — система загальнообов'язкових правових норм (сукупності взаємоузгоджених міжнародних і національних міжгалузевих або тільки галузевих підзаконних актів, настанов, директив, кодексів фармацевтичної етики і деонтології), які регулюють правовідносини учасників світового або тільки регіонального фармацевтичного ринку. Фармацевтичне право — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини між учасниками фармацев-

тичного ринку, що виникають у процесі реалізації права на фармацевтичну діяльність.

Фармацевтична діяльність охоплює всі питання, пов'язані з ліками (починаючи від розробки і закінчуючи їхнім оптимальним застосуванням).

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), **психічне здоров'я** — це стан добробуту, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал та впоратися із життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Психологічно здорова людина — це людина, яка почуває себе гармонійно та має певний резерв сил до подолання складнощів і достатній рівень продуктивності в повсякденному житті.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», **психічне здоров'я** — складова загального здоров'я та стан благополуччя, а не лише відсутність психічних і поведінкових розладів, за якого кожна особа може реалізувати власний потенціал, впоратися із життєвими труднощами, продуктивно і плідно навчатися та працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти; **психологічне благополуччя** — суб'єктивне відчуття особи щодо досягнення оптимального психічного функціонування, що включає відчуття задоволення якістю власного життя, цілеспрямованості та сенсу життєвих подій, вибір дієвих стратегій реалізації особистісного потенціалу, оптимальний рівень психологічної стійкості й адаптивності у подоланні життєвих труднощів (п. 7).

Наукова революція ХХ ст. істотно змінила уявлення про природу людини та особливості її існування. Основним пріоритетом розвитку сучасного суспільства стали науки про життя. Саме їм приділяють підвищену увагу не тільки науковці, а й громадськість та політичні діячі. За допомогою науки, використовуючи її результати, світ можна змінити не тільки на краще. Досить згадати трагічні наслідки використання ядерної енергії. Якщо в ХХ ст. людство в повній мірі відчувало на собі позитивні й негативні наслідки досягнень у галузі хімії та фізики, то ХХІ ст. видатні науковці сучасності назвали століттям біологічної небезпеки. Дедалі все більшого розмаху набирає рух проти неконтрольованого використання сучасних біотехнологій, неетичного ставлення до живих об'єктів та природи взагалі.

Характерною особливістю сучасності є глобалізація. Глобалізація економіки, політики, науки та культури, кризових явищ. Оцінюючи

нинішній стан довкілля та стійкі тенденції розвитку науки і техніки, екологи все частіше вживають термін «глобальна екологічна криза». Сьогодні людство усвідомило, що досягти істинного прогресу без високої моралі, моральних норм і правил неможливо. Вони потрібні не тільки для того, щоб захистити кожну окрему людину, хвору чи здорову, дитину чи пристарілого, але й саме життя на Землі.

Термін «біоетика» запровадив у 1927 р. Фріц Ягр у статті «Біоетичний імператив» як поняття про моральні засади використання лабораторних тварин і рослин. Сучасне уявлення про біоетику (етику життя) запропонував американський онколог, біохімік, відомий вчений-гуманіст Ван Ренсселер Поттер (1911–2001) в 1970 р. у статті «Біоетика — наука виживання». Наступного року вийшла його книжка «Біоетика: міст у майбутнє», в якій розроблено предмет, мету та завдання біоетики. Він вважав, що «людству терміново потрібна нова мудрість, що стала б наукою про те, як використовувати знання для виживання людини та покращення її життя... Наука виживання повинна бути не просто наукою, а новою мудрістю, що об'єднає два найбільш важливих і необхідних елементи — біологічне знання та загальнолюдські цінності».

Біоетика — це наука, яка визначає норми поведінки людини у сфері життя та здоров'я відповідно до раціональних і моральних засад, новий вид мудрості, що вказує, як саме використовувати наукове знання для забезпечення соціальних благ. Біоетика захищає фундаментальні людські цінності — право на життя, автономію та свободу вибору, доповнює їх етичними принципами: благоговіння перед життям та моральною відповідальністю за все, що живе.

Біоетика, або етика життя, — це розділ прикладної етики, філософської дисципліни, яка вивчає проблеми моралі стосовно людини та всього живого, вона визначає, які дії, спрямовані прямо чи опосередковано на об'єкт живої природи, з моральної точки зору, є можливими, а які — неприпустимі.

Біоетика — це органічне поєднання сучасних досягнень біологічних наук та медицини з духовністю, мораллю. Її виникнення було зумовлене посиленням уваги до прав людини за умов створення новітніх медичних технологій, що породжують велику кількість проблем та потребують розв'язання як з погляду права, так і з точки зору моралі. Біоетика повинна стати наукою про виживання людства. У сучасному суспільстві вона стала ознакою цивілізованості.

Вона виконує функцію ціннісного регулятора науково-технічного прогресу, насамперед у галузі біомедицини та охорони здоров'я, спрямованого на збереження гідності, прав і свобод людини в умовах розвитку новітніх технологій. Одним з центральних завдань біоетики є формулювання етичних меж і нормативів допустимості впливу людини на життя, як власне людське, так і життя інших біологічних видів та природи загалом.

У межах сучасної біоетики виокремлюють низку ключових проблемних блоків (структурних елементів), які становлять предмет гострих етичних, правових і соціальних дискусій.

1. Евтаназія, питання добровільного припинення життя в разі невиліковної хвороби чи нестерпного страждання. Дилема полягає в балансі між правом людини на гідну смерть і заборобою на позбавлення життя з боку медичних працівників, що суперечить традиційним принципам медицини.

2. Трансплантація органів і тканин викликає проблеми добровільної згоди донора, посмертного донорства, комерціалізації органів, справедливого розподілу донорських ресурсів та захисту прав реципієнтів.

3. Біомедичні експерименти на людині стосуються етичної оцінки клінічних досліджень, зокрема забезпечення інформованої згоди, недопущення шкоди, дотримання принципу справедливості та рівності щодо доступу до експериментальних методів лікування.

4. Штучне запліднення та допоміжні репродуктивні технології (ЕКЗ, сурогатне материнство тощо) порушують питання щодо етичного статусу ембріона, прав дитини, статусу біологічних і соціальних батьків, а також етичного обґрунтування відбору ембріонів.

5. Аборт — це одна з найгостріших біоетичних проблем, у центрі якої конфлікт між правом жінки на репродуктивну автономію та правом на життя ненародженої дитини.

6. Клонування розглядається як експериментальна практика, що порушує фундаментальні етичні уявлення про індивідуальність, унікальність, природність походження людського життя, а також створює ризики для біологічної безпеки.

7. Генна інженерія, пов'язана з можливостями модифікації генома людини, створення генетично змінених організмів (ГМО), редагування ембріонів, що потребує етичного контролю з огляду на наслідки для майбутніх поколінь.

8. Екологічна етика виходить за межі медицини, але тісно пов'язана з концепцією єдності біосфери та відповідальності людини за збереження природного середовища як умови здоров'я та життя.

Усі перелічені сфери є етично вразливими зонами, у яких необхідне глибоке осмислення ціннісних засад медичної практики, прав людини, прав тварин і прав природи. Біоетика потребує не лише фахових медичних знань, а й здатності до морального мислення, міждисциплінарного діалогу, а також розробки правових механізмів, що мають підкріплювати етичні стандарти. Її завданням є не лише рефлексія щодо наслідків технологічного прогресу, а й формування культури гуманного ставлення до життя у всіх його проявах.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

1. Підберіть належне поняття до даного визначення: «Загально-обов'язкове, формально-визначене, структурно-організоване, державно-владне веління, що регулює суспільні відносини»:

- А. Традиція
- Б. Юридична норма
- В. Корпоративна норма

2. Назвіть елемент правової норми, що закріплює правило поведінки шляхом надання права і покладання юридичного обов'язку:

- А. Санкція
- Б. Гіпотеза
- В. Диспозиція

3. Як називається елемент юридичної норми, що фіксує заходи несприятливого впливу на порушника правової норми?

- А. Санкція
- Б. Гіпотеза
- В. Диспозиція

4. Надайте визначення медичним правовідносинам:

А. Це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки

Б. Це індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, що виникає на основі норм права, характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав та обов'язків і підтримується примусовою силою держави

В. Це суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної діяльності

Г. Це якісно однорідні суспільні відносини, що регулюються нормами права і відповідають на питання: що регулює ця галузь?

5. На яких з перелічених категорій людей не заборонено ставити експерименти?

- А. Людські ембріони
- Б. Люди похилого віку
- В. Психічнохворі люди
- Г. Непритомні люди
- Д. Діти

6. Найдавнішим принципом у медичній етиці є принцип:

- А. «Лікар-філософ подібний до бога»
- Б. «Виконувати свій обов'язок з честю та гідністю»
- В. «Колеги будуть моїми братами і сестрами»
- Г. «Не нашкодь»

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ

Матеріальне забезпечення лекції:

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.
- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проектор, проекційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.
- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекції:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни.
- Методична розробка до лекцій з навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Знайдіть у ст. ст. 120, 142 КК України, ст. 40 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» елементи правової норми.
2. Визначте, які відносини регулюються нормами медичного права, а які — фармацевтичного; чи існують суспільні відносини, які водночас регулюються нормами обох галузей права.
3. Надайте характеристику поняттям «психологічна послуга», «психічна допомога», «допомога у сфері психічного здоров'я», як вони співвідносяться між собою.
4. Визначте, які основні біоетичні принципи є застосовними у сфері охорони психічного здоров'я.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Алексеева І. М., Алексеев О. Г., Аніщенко М. А. Фармацевтичне правознавство. Модуль 1 : навч.-метод. посіб. до практ. занять для студентів фармац. ф-тів (спеціальність «Фармація»). Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. 133 с. URL: <http://dSPACE.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/6603/1/Фарм.%20право%20%2016-17.pdf>
2. Грін О. О. Загальне медичне право. Альбом схем : навч. посіб. Ужгород : Вид-во «ФОП Сабов А. М.», 2017.
3. Медичне право : нормативно-правові акти. Ч. 2 / упор. : І. Я. Сенюта (гол. ред.), Ю. С. Гуменюк, М. М. Семерак, Х. Я. Терешко. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 520 с.
4. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Менджул. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 672 с.
5. Охорона здоров'я і права людини : ресурс. посіб. / ред. Дж. Коен, Т. Езер, П. МакАдамс, М. Мілоф ; пер. з англ. Н. Шевчук ; наук. ред. укр. версії І. Сенюта. 5-те вид., допов. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2019. 600 с.
6. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

7. Сарибасєва Г. М. Систематизація адміністративного законодавства в сфері охорони здоров'я в Україні: теорія, досвід та перспективи. Київ : Гельветика, 2019. 392 с.

8. Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування. Київ, 2021. 166 с.

9. Терзі О. О. Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні : монографія. Одеса : Гельветика, 2019. 288 с.

10. Терзі О. О. Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я : монографія. Ч. 2. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 368 с. Режим доступу: <https://jurkniga.ua/contents/kontseptsiya-administrativno-pravovogo-zabezpechennya-okhoroni-zdorovya.pdf>

11. Чеховська І. В. Медичне право : навч. посіб. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. 480 с.

Додаткова:

1. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.

2. Кошова С. П., Гбур З. В., Пархоменко-Куцевіл О. І. Кримінальна відповідальність працівників закладу охорони здоров'я: сучасні тенденції : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2021. 104 с.

3. Терзі О. О. Визначення поняття «Охорона здоров'я». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. № 51. С. 46–49. URL: <https://www.onmedu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7030/Terzi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Терзі О. О. Генеза становлення предиктивної медицини. *Wiadomosci Lekarskie*. 2019. Т. LXXII. С. 99–102. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7065/Terzi.pdf?sequence=1>

5. Терзі О. О. Правові засади вакцинації. *Wiadomosci Lekarskie*. 2018. Вип. 3. С. 714–718. URL: <https://europepmc.org/article/med/29783254>

6. Hendel N. World Health Organization (WHO). *Research Handbook on International Conflict and Security Law*. Т. М. С. Asser Press, 2022. Р. 733–759.

7. The Correlation Between The Right To Medical Secrecy And The Employer's Right To Receive Information On The Employee's Health / Yuryk O. et al. *State International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021 July. Vol. 21, No. 7. P. 103–107.

8. Valakh V. V., Sytnikov D. M. Analysis of ECHR decisions about the legal regime of medical privacy. *Legea și viața*. 2020. № 10–11. P. 9–24.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: www.who.int

2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>

3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>

4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>

5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>

6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>

7. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>

8. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

Тема 2. МІЖНАРОДНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність теми: міжнародний та регіональний захист прав людини — це одне з найважливіших завдань сучасного міжнародного права, пов'язане з поняттям «стандартів прав людини». За допомогою стандартизації прав і свобод людини й громадянина можливо визнати ту чи іншу правову систему демократичною, тобто такою, яка відповідає демократичним цілям розвитку людства. Значну роль у захисті прав людини відіграють міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, і тому виникає необхідність їхнього дослідження.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань щодо міжнародних, регіональних та національних стандартів у сфері охорони здоров'я, прав людини у різних сферах охорони здоров'я, у психологічній діяльності.

Основні поняття:

1. Стандарти ВООЗ.
2. Національні стандарти України у сфері охорони здоров'я: поняття та види.
3. Класифікація прав людини в сфері охорони здоров'я.

ПЛАН І ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Права людини, які закріплені у чинних міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда і влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства виникли у VI–V ст. до н. е. у стародавніх грецьких полісах. Мислителі того часу (Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та визначили напрями і форми розвитку державності на шляху до свободи й гуманізму.

За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалуженого і складного характеру. Сьогодні до неї належать такі органи та механізми:

- Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми;

- Рада Безпеки ООН і низка її спеціалізованих механізмів;

- Економічна та соціальна рада ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок й Постійний форум ООН з питань корінних народів;

- Міжнародний Суд ООН;

- Секретаріат ООН і його окремі підрозділи;

- договірні (конвенційні) органи з прав людини;

- деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці, Організація ООН з питань освіти, науки і культури);

- тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створювані органами ООН.

Хартія прав людини складається з трьох міжнародних правових актів: Загальної Декларації прав людини, що затверджена і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Норми поведінки, закріплені у Декларації, не є формально обов'язковими для дотримання членами ООН. Натомість норми, що закріплені у пактах, прирівнюються до міжнародних договорів і вважаються обов'язковими для дотримання державами, які до цих Пактів приєдналися. Україною ратифіковано всі документи, що складають хартію прав людини.

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., яка набула чинності 1 липня 1999 р., втілює в одному документі всі права, гарантовані Європейською соціальною хартією 1961 р., додатковим протоколом до неї 1988 р., додає нові права і містить поправки, прийняті Сторонами. Вона поступово замінює собою первинний договір 1961 р. Хартія гарантує права і свободи, які стосуються всіх людей в їхньому повсякденному існуванні.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод — це міжнародна угода, завдяки якій держави — члени Ради Європи намагаються забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, окремі права людини та основні свободи.

Вона була прийнята в Римі 4 листопада 1950 р. та вступила в силу в 1953 р. англійською і французькою мовами, обидва тексти Кон-

венції є однаково автентичними, кожен існує лише в одному примірнику і зберігається в архіві Ради Європи.

Після її ухвалення було створено два незалежних органи: Європейська комісія з прав людини (1954) та Європейський суд з прав людини (1959). Вони повинні були стежити за дотриманням прав людини, що гарантувались Конвенцією. Під час Віденського саміту у 1993 р. було ухвалено рішення про створення нового Європейського суду з прав людини, який замінить колишню двоступеневу систему.

Україна як член Ради Європи ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р., а набрала чинності Конвенція для України з 11 вересня 1997 р.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод складається з преамбули та 59 статей. Крім того, основний текст Конвенції доповнюють протоколи, які поступово розширюють перелік прав і свобод або вносять зміни до Конвенції.

Особливістю Конвенції є те, що вона забезпечує права і основоположні свободи на національному рівні та гарантує дієву й ефективну систему їхнього захисту на наднаціональному (міжнародному) рівні. Так, приєднавшись до Конвенції, наша держава зробила її положення частиною національного законодавства і взяла на себе зобов'язання гарантувати та захищати передбачені Конвенцією права і свободи. Якщо людина вважає, що Україна порушила свої зобов'язання, вона має право після вичерпання національних засобів юридичного захисту оскаржити такі дії або бездіяльність до міжнародної судової установи — Європейського суду з прав людини, який здійснює контроль за виконанням Україною взятих за Конвенцією зобов'язань.

Міжнародна організація праці (МОП) — спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни — Організації Об'єднаних Націй (ООН), заснована у 1919 р. урядами дев'яти країн (Бельгії, Куби, Чехословаччини, Франції, Італії, Японії, Польщі, Великої Британії та США) для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці.

Це унікальна тристороння організація, яка об'єднує представників урядів, організацій працівників та роботодавців для спільної розробки політики і програм.

Основними цілями МОП є захист прав у світі праці, заохочення гідної праці, посилення соціального захисту та зміцнення діалогу з

питань праці. Як міжнародна організація МОП відповідає за розроблення міжнародних стандартів у сфері праці, здійснює нагляд за їхнім дотриманням.

За часів своєї діяльності МОП ухвалила 190 конвенцій (міжнародні угоди, які підлягають ратифікації державами — членами Організації) і 206 рекомендацій.

Україною ратифіковано 71 конвенцію МОП, серед яких 8 фундаментальних конвенцій, 4 керівні (пріоритетні) конвенції та 59 технічних.

«Конвенція з подолання дискримінації в освіті» була прийнята Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури 14 грудня 1960 р. Учасницями Конвенції є 88 держав (2000 р.), у т. ч. Україна (з 19.12.1962 р.). Як зазначається у преамбулі, дискримінація у галузі освіти є порушенням прав, проголошених у Загальній декларації прав людини 1948 р. За Конвенцією, термін «дискримінація» охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних, або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, що має на меті (або наслідком якої є) знищення чи порушення рівності відносин у сфері освіти, зокрема: закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу; обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти; створення або збереження окремих систем освіти або навчальних закладів для певних осіб або груп осіб, крім визначених Конвенцією випадків; становище, несумісне з гідністю людини, в яке ставиться особа або група осіб, тощо (п. 1 ст. 1).

Після Другої світової війни вчителі багатьох країн, особливо держав Західної Європи і Північної Америки, активізували роботу з миротворчого виховання дітей і підлітків.

Організаційним центром цієї діяльності стала ЮНЕСКО (1946), яка вже на I сесії Генеральної конференції відзначала, що заохочуватиме держави, що укладають двосторонні та регіональні угоди з підготовки підручників, де висвітлюється матеріал з позицій виховання на ідеях миру.

У 1974 р. ЮНЕСКО прийняла **«Рекомендацію про виховання в душі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання в душі поваги прав людини й основних свобод»**, яка відобразила основні педагогічні концепції багатьох країн. Рекомендація

конкретизувала заходи, яких мають вжити держави з питань політики в галузі освіти, змісту і методики виховання в душі миру, підготовки педагогічних кадрів, організації наукових досліджень і практичних експериментів, міжнародного співробітництва.

«Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини» є першим юридично зобов'язальним міжнародно-правовим договором, покликаним захищати гідність, права та свободи людини через низку принципів і заборон зловживання здобутками біологічного та медичного прогресу. Зазначена Конвенція є прогресивним актом, що визнає пріоритет інтересів окремої особи над інтересами суспільства та науки. Вона є визначальним документом, який відображає європейське розуміння етико-правових стандартів щодо захисту прав та гідності людини, пов'язаних із розвитком біомедичних технологій. Конвенція є найбільш ефективним документом для міжнародно-правового підтвердження готовності до захисту прав та гідності людини, а також відповідальності за їхнє порушення.

Конвенцією Ов'єдо ратифікована у 29 країнах, з-поміж яких Швейцарія, Норвегія, Данія, Литва, Естонія, Грузія, Туреччина.

Конвенція була відкрита до підписання 4 квітня 1997 р., Україна підписала її 22 березня 2002 р. Окрім того, в 2006 р. Україна підписала три додаткові протоколи до Конвенції. Отож, готовність держави акцептувати міжнародний стандарт вже була оголошена шляхом підписання Конвенції.

Виникнення **«Декларації прав дитини»**, прийнятої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р., не було раптовим, а стало певним підсумком багаторічного становлення і розвитку правового захисту прав та інтересів дитини.

У **«Декларації прав дитини»** сформульовані десять принципів, що визначають дії усіх, хто відповідає за здійснення всієї повноти прав дітей, і яка мала на меті забезпечення їм «щасливого дитинства».

Цей документ став результатом усвідомлення необхідності захисту прав дитини, яка внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування.

Надалі розвиток захисту прав дитини на міжнародному рівні знайшов своє вираження у прийнятій 20 листопада 1989 р. **«Конвенції про права дитини»**. Як вказано у преамбулі цього документа, держави-учасниці цієї Конвенції підтвердили, що впевнені в тому, що сім'ї як основному осередку суспільства та природному середовищу

для зростання і благополуччя всіх її членів, і особливо дітей, мають бути надані необхідні захист і сприяння, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння, що дитина має бути вихована в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності, солідарності.

Основним вітчизняним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність психолога, є **Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні»** від 15.01.2025 р. Його мета — створення сучасної, ефективної та злагодженої системи, яка відповідатиме європейським нормам і стандартам й працюватиме для всіх громадян країни. Вказаний закон встановлює правила та принципи роботи системи охорони психічного здоров'я в Україні. Він спрямований на забезпечення доступу до якісних послуг, захист прав людей із психічними розладами та іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я, запобігання виникненню психічних розладів й усунення шкідливих факторів, що впливають на психічне здоров'я українців.

Нормативний акт закладає основу майбутнього, де психічне здоров'я — в пріоритеті, а пов'язані з ним питання інтегровані в усі сфери життя. Він передбачає чіткі повноваження, а також тісну співпрацю між центральними та місцевими органами влади та неурядовими організаціями. Для координації послуг у цій сфері запроваджується Національна комісія з питань психічного здоров'я — постійно діючий колегіальний орган у сфері управління Кабінету Міністрів України.

Одним із найважливіших пунктів, передбачених законом, є запровадження системи безперервного професійного розвитку та сертифікації фахівців у сфері психічного здоров'я. Так, документ передбачає єдині стандарти сертифікації за професійними напрямками роботи психологів (у Нацкомісії) та сертифікацію психотерапевтів саморегульованими організаціями (СРО), які мають міжнародне визнання. Кожен українець матиме гарантію, що звертається до справжнього фахівця, а фахівці, своєю чергою, зможуть отримати офіційне визнання.

Крім того, закон запроваджує чіткі визначення таких понять, як «психічне здоров'я», «послуга у сфері психічного здоров'я», «надавач послуг у сфері психічного здоров'я», «фахівці у сфері психічного здоров'я» та інші, необхідні для якісного юридичного регулювання цієї сфери.

Законом передбачається також створення умов для розвитку системи професійного саморегулювання та підготовки кадрів у цій сфері,

зокрема можливість професійних асоціацій фахівців набувати статусу саморегулювальних організацій.

Чи не вперше на законодавчому рівні приділено суттєву увагу охороні психічного здоров'я на робочому місці. Зокрема, закон пропонує роботодавцям розробити та затвердити програму психосоціальної підтримки працівників на робочому місці.

Проблема формування професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності була і залишається ключовою для психолого-педагогічної теорії та практики професійної освіти. Професійні та особистісні якості психолога в його діяльності дуже тісно взаємопов'язані. І саме тому особистість психолога зазвичай є провідним фактором успішного виконання професійних обов'язків. Психолог у будь-якій сфері соціальної практики виконує специфічні функції. Виходячи з його типових завдань, він повинен володіти певним рівнем розвитку професійної майстерності та відповідно розвинутою системою знань, вмінь і навичок. Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати свої знання.

До основних професійних умінь, виходячи з головних видів діяльності психолога, належать:

- дослідницькі вміння;
- вміння виокремлювати психологічну проблему, організовувати та проводити психологічне дослідження, обробляти, аналізувати та узагальнювати отримані результати;
- комунікативні вміння — вміння спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, встановлювати та підтримувати контакти з оточенням, сприймати та розуміти особливості особистості інших, вміння співпереживати, аналізувати власну поведінку, керувати власним емоційним станом і процесом спілкування, вміння аргументувати та переконувати;
- дидактичні вміння — вміння продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу, здійснювати вибір і реалізацію ефективних моделей, алгоритму і технології діяльності, організовувати соціально-психологічну роботу і особисто брати участь у проведенні адекватних заходів;
- діагностичні вміння;
- вміння методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психологічної корекції та інших впливів на людину, використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачам

та особливостям праці персоналу, інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості та можливості її продуктивної діяльності;

— проектувальні та корекційні вміння;

— володіння конкретними методами та методиками психологічної корекції, вміння чітко визначати мету, коло завдань корекційної роботи, вибирати її стратегію та тактику, розробляти та реалізовувати корекційні програми, формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов, здійснювати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії та інших шкідливих звичок людини, проводити психологічну експертизу та реабілітацію людини, консультувати керівників і працівників установ з питань використання психології з метою ефективної організації виробничої діяльності.

Професія психолога в останні роки у нашій країні стала однією з найбільш затребуваних і популярних. Це свідчення того, що психологічна наука стала соціально визнаною, в суспільстві з'явилася потреба у професії психолога. Розвиток практичної психології зумовив необхідність підготовки психолога-практика та здійснення правильного професійного відбору, що зазвичай потребує проведення різнопланових заходів та спостережень протягом тривалого часу. Необхідність підготовки практичного психолога, в свою чергу, дало змогу визначити низку вимог, що висуваються до цього типу професії, зокрема до необхідних якостей, які забезпечують успіх професійної діяльності. Зміст навчання психолога у вищому закладі освіти, як відмічає В. Г. Панок, обов'язково має передбачати формування особистості практикуючого психолога, зміну внутрішньої психічної структури суб'єкта навчання, оскільки основним інструментом у роботі практикуючого психолога є він сам.

Професійна діяльність психолога — це робота з внутрішнім світом людини, з людською особистістю. А цей об'єкт роботи потребує дотримання особливих принципів і правил етики.

При розгляді основних етичних регуляторів діяльності практичного психолога І. В. Вачков та ін. виділяють такі рівні:

1. Правовий рівень, заснований на таких документах як «Конституція (Основний Закон) України», Закон України «Про освіту», «Посадова інструкція педагога-психолога», «Про психологічну службу...», «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про права дитини» та інших нормативних документах, аж до «Кримінального кодексу України».

2. Етичний рівень, відображений у численних етичних «Кодексах», «Статутах» і навіть «Стандартах», де часто відзначаються такі принципи, як «Не нашкодь!», «Не навішувати ярликів», «Прийняття клієнта таким, яким він є», «Зберігати професійну таємницю (принцип конфіденційності)» та ін.

3. Моральний рівень, що передбачає певну ціннісно-смыслову зрілість психолога, сформоване ціннісно-моральне ядро особистості. Сам моральний рівень можливий лише тоді, коли у психолога, з одного боку, немає прагнення нав'язувати саме свою точку зору клієнту, але, з другого — моральність передбачає і свою власну точку відліку (моральний критерій) при ставленні психолога до тих чи інших подій навколишнього світу і до самого себе.

При розгляді проблеми моральності можна також виділити дві основні площини: 1) взаємини психолога з клієнтом, що саме і відбивається у різних етичних «Кодексах» і «Статутах» і 2) ставлення психолога до самого себе, до власного уявлення про належне, гідне і справедливе. Друга площина розгляду проблеми неминуче передбачає співвіднесення себе з цінностями навколишнього суспільства, світу і всієї людської культури.

Класифікація прав людини у сфері охорони здоров'я: теоретико-правовий підхід

Права людини у сфері охорони здоров'я становлять важливу складову системи загально визнаних прав і свобод особи, закріплених у міжнародному праві, конституціях та національних законодавствах. Вони є ключовим елементом правової держави, гуманістичної медичної практики та демократичного суспільства. Право на охорону здоров'я визнається універсальним, невід'ємним і невідчужуваним правом кожної людини, яке забезпечує доступ до якісної медичної допомоги, сприяє збереженню життя, фізичного і психічного добробуту особи, а також формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я.

У правознавстві прийнято класифікувати права людини у сфері охорони здоров'я за різними критеріями, що дає змогу чіткіше окреслити їхній зміст, механізми реалізації та особливості правового захисту. Найпоширенішими є такі класифікації:

За юридичною природою:

- Основні (конституційні) права, наприклад, право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України), право на життя (ст. 27), на особисту недоторканність (ст. 28), на приватність (ст. 32).

- Спеціальні права, що деталізують або розширюють загальні положення, наприклад: право на безкоштовну медичну допомогу в державних закладах; право на вибір лікаря і лікувального закладу; право на інформовану згоду.

За змістом і сферою дії:

- Права на медичне обслуговування та медичну допомогу (право на доступність, якість, своєчасність, безпеку медичних послуг).

- Права, пов'язані із захистом гідності й автономії пацієнта (право на інформовану згоду, право відмовитись від лікування, право на конфіденційність медичної інформації).

- Права, пов'язані з участю в управлінні охороною здоров'я, наприклад, участь у прийнятті рішень щодо лікування, доступ до інформації про систему охорони здоров'я.

- Права вразливих груп населення, дітей, людей з інвалідністю, літніх осіб, ВІЛ-позитивних, осіб у місцях позбавлення волі тощо.

За суб'єктивним складом:

- Індивідуальні права реалізуються конкретною особою (право на вибір лікаря, право на лікування).

- Колективні (групові) права стосуються груп осіб або населення в цілому (право на епідеміологічну безпеку, право на здорове довкілля).

За способом реалізації:

- Позитивні права, які потребують активних дій з боку держави (організація системи охорони здоров'я, забезпечення доступу до вакцин, фінансування медицини).

- Негативні права, що передбачають утримання держави чи інших осіб від втручання (наприклад, заборона медичних експериментів без згоди пацієнта).

За міжнародно-правовим статусом:

- Права, закріплені в універсальних актах, таких як «Загальна декларація прав людини» (ст. 25), «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права» (ст. 12).

- Права, передбачені регіональними угодами, «Європейська соціальна хартія», «Конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдська конвенція)», «Конвенція про права дитини».

- Зазначені класифікації сприяють глибшому розумінню правового статусу особи в медичній сфері, допомагають чітко визначити обсяг і межі відповідальності медичних працівників, державних установ та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення, реаліза-

ції й захисту прав пацієнтів. У сучасних умовах розвитку медичних технологій та реформування охорони здоров'я в Україні правове забезпечення реалізації прав людини у цій сфері набуває особливого значення і потребує постійного удосконалення, зокрема, через імплементацію міжнародних стандартів і формування ефективного механізму захисту прав уразливих груп населення.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

1. Провести аналіз «Європейської декларації з охорони психічного здоров'я» з точки зору комплексу першочергових завдань держав-членів ЄС у сфері охорони психічного здоров'я.

2. Розробити базові (до 7) принципи охорони психічного здоров'я на робочих місцях.

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЇ

Матеріальне забезпечення лекції:

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.
- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проектор, проекційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.
- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекції:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни.
- Методична розробка до лекцій з навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Проаналізуйте етичний кодекс Всеукраїнської психодіагностичної асоціації (ВПА).

2. Проаналізуйте етичний кодекс Європейської асоціації психотерапії (ЄАП).

3. Проаналізуйте етичний кодекс Української спілки психотерапевтів (УСП).

4. Опишіть вимоги до професійних якостей практикуючого психолога.
5. Опишіть міжнародну нормативно-правову базу діяльності психолога.
6. Проаналізуйте нормативно-правову базу діяльності психолога в Україні.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] : принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Менджул. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 672 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19.11.1992 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань [Електронний ресурс] : постанова КМ України від 17.08.1998 р. № 1303. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про затвердження Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги [Електронний ресурс] : постанова КМ України від 11.07.2002 р. № 955. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 01.10.1992 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07.03.1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Хартія соціальних прав і гарантій громадян незалежних держав [Електронний ресурс] : затв. Міжпарламентською Асамблеєю держав учасників Співдружності Незалежних Держав 29 жовтня 1994 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Увага! Законодавство може змінюватись — слідкуйте за змінами!

Додаткова:

1. Булеца С. Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я (Порівняльно-правовий аспект) : монографія. Ужгород : Ліра, 2006. 172 с.
2. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.
3. Головченко В., Грузова Л. Лікарська таємниця як медико-правова проблема. *Юридичний вісник України*. 2001. 21–27 лип.
4. Дешко Л. До питання про визначення охорони здоров'я в законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 65–68.
5. Охорона здоров'я та права людини : ресурс. посіб / Коен Дж. та ін. ; пер. з англ. Н. Шевчук ; наук. ред. укр. версії І. Сенюта. 5-те вид., доп. Львів : Медицина і право, 2011. 600 с.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/>
2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>
3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>
4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>
5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>
6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>
7. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>
8. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

Тема 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Актуальність теми: одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога й емоційна підтримка учасників освітнього процесу. Психологічна допомога та емоційна підтримка у закладі освіти має проводитися систематично і поетапно, починаючи із закладу дошкільної освіти. Саме тому важливим є питання підвищення компетентності педагогічних працівників у напрямі надання першої психологічної допомоги й оволодіння сучасними технологіями такої допомоги.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань щодо базових прав та обов'язків практичних психологів у сфері надання освітніх послуг, процедур захисту їхніх прав і законних інтересів.

Основні поняття:

1. Психологічна служба системи освіти України.
2. Правовий статус психолога у системі освіти.
3. Психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів.
4. Центр практичної психології та соціальної роботи.
5. Експертиза психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах МОН України.

ПЛАН І ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей та необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї ді-

яльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із основного закону України «Про освіту», спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Підзаконні нормативно-правові акти не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності й академічних свобод учасників освітнього процесу. Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми.

Відповідно до **«Положення про психологічну службу у системі освіти України»**, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України (далі — МОН) від 22.05.2018 р. № 509, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 31.07.2018 р. за № 885/32337, штати та структура обласних, районних (міських), навчально-методичних центрів / кабінетів / лабораторій психологічної служби формуються за сновниками відповідно до посад та напрямів роботи: керівник (директор), який організовує діяльність психологічних служб; методисти, які беруть участь в організації діяльності психологічних служб закладів дошкільної освіти; методисти, які беруть участь в організації діяльності психологічних служб закладів загальної середньої освіти та позашкільної освіти; практичні психологи та соціальні педагоги, які здійснюють супровід закладів освіти в місті, районі, об'єднанні територіальних громад.

Посади працівників психологічної служби вводяться у штатні розписи закладів освіти відповідно до наказу МОН від 03.07.2017 р. № 948 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України і Міністерства освіти і науки молоді та спорту України», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28.07.2017 р. за № 930/30798 (<https://imzo.gov.ua/2017/07/03/nakaz-monukrajiny-vid-03-07-2017-948-zarejestrovano-v-ministerstvi-yustytysiji-ukrajiny-28lypnya-2017-roku-za-930-30798-pro-vnesennya-zmin-deyakih-nakaziv-ministerstvaosvity-i-nauky-ukrajiny/>).

Посади працівників психологічної служби у системі освіти України обіймають працівники з вищою освітою за відповідною спеціальністю. Педагогічні працівники, що не мають відповідної спеціальності, не можуть обіймати посаду практичного психолога або соціального педагога.

Орієнтирами у плануванні роботи практичного психолога і соціального педагога закладу освіти є нормативно-розпорядчі документи. З другого боку, перспективне та річне **планування діяльності** закладу освіти є важливою підставою узгодження плану діяльності фахівців психологічної служби із потребами закладу освіти.

Перелік нормативно-правового забезпечення фахівців психологічної служби у системі освіти України, що постійно оновлюється та доповнюється, розміщено на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichnarobota/normatyvno-pravova-baza/>).

Поточну роботу працівники психологічної служби закладу освіти фіксують у журналі практичного психолога / соціального педагога відповідно до листа МОН від 24.07.2019 р. № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України» (https://docs.google.com/document/d/1UY_xe_kXCqYFOkgjZjd5x-A4-KbSBzlefqWQoEWugPs/edit).

Цей напрям роботи працівників психологічної служби, відповідно до наказу МОН від 28.12.2006 р. № 864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України, містить складання планів роботи, звіту про виконану роботу, підготовку тренінгів, ділових ігор тощо з учнями (дітьми), батьками, педагогічними працівниками, організацію педагогічних консилиумів, виступів на батьківських зборах, педагогічних нарадах, семінарах для педагогів, проведення виховних годин з учнями (дітьми), навчальних занять (курси за вибором, факультативи, гуртки), роботу в бібліотеці, самопідготовку, консультації в навчально-методичних і наукових центрах (зкладах), участь у навчально-методичних семінарах (нарадах) психологів, соціальних педагогів.

Важлива складова планування діяльності працівників психологічної служби — організаційно-методична робота. Її метою є організація власної діяльності, аналіз та узагальнення результатів, підвищення власного професіоналізму через самоосвіту.

Основний зміст просвітницької роботи фахівців психологічної служби закладу освіти:

- інформування з проблем торгівлі людьми;
- інформування з питань запобігання та протидії домашньому насильству;
- формування у здобувачів освіти національних та європейських цінностей;
- ознайомлення педагогів з технологіями надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу та запровадження «Психологічної хвилинки» під час уроків;
- інформування про вплив та наслідки вживання наркотичних, психоактивних речовин, алкоголю та тютюнопаління;
- ознайомлення учасників освітнього процесу із загрозами, які може нести інтернет (шахрайство, спам, кібербулінг тощо);
- популяризація ненасильницької моделі поведінки;
- формування моральної поведінки, активної життєвої позиції, єдності слова і діла в особистості, готовності брати активну участь у житті своєї держави;
- ознайомлення педагогів і батьків здобувачів освіти з основними закономірностями та умовами сприятливого розвитку дитини.

Наразі в державі гостро стоїть питання **залучення психологів закладів освіти до процесуальних дій за участю дітей, зокрема в їхньому допиті, що передбачено Кримінальним процесуальним кодексом України.**

Відповідно до «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» (Розпорядження КМУ від 18 грудня 2018 р. № 1027-р (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>) та Розпорядження КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» (<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennyaplanu-zahodiv-z-a1335r>), передбачено створення Реєстру психологів, навчених працювати з дітьми, які постраждали від насильства.

Створення Реєстру — спільна ініціатива Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Координаційного центру із надання безоплатної правової допомоги та ГО «Всеукраїнський громадський

центр «Волонтер». Реєстр буде створено на базі Координаційного Центру з надання безоплатної правової допомоги. До Реєстру відбиратимуть психологів, які мають вищу психологічну освіту, досвід роботи з дітьми, які пройшли навчання та отримали спеціалізовану підготовку, оскільки після пережитого випадку насильства діти гостро переживають свій досвід і можуть відчувати шок або ступор. Для роботи із такими дітьми потрібно мати набір спеціального інструментарію і знати, як не нашкодити. Мета такої роботи — зробити процес менш травмуючим для дитини, максимально ефективним, аби голос дитини почули, її права були захищені й винних притягнули до відповідальності. Окрім зазначеного вище, введення Реєстру психологів також допоможе у подоланні й наслідків війни в Україні, зокрема сплеску дитячої злочинності. Сучасні заклади освіти мають вебсайти, які стали ефективним засобом зв'язку з учасниками освітнього процесу. З метою підвищення психологічної культури суб'єктів освітнього процесу в закладах освіти та у сім'ї рекомендуємо отримувати інформацію через Інтернет із застосуванням інтерактивних форм.

Організація та забезпечення належного **науково-методичного супроводу практичних психологів**, соціальних педагогів закладів освіти в умовах війни є дуже складним питанням, яке вносить свої корективи у напрями роботи фахівців психологічної служби. Супервізія та інтервізія не є новою формою роботи, але саме на цей вид роботи в сучасних умовах є великий запит як від практичних психологів та соціальних педагогів зокрема, так і педагогічних працівників в цілому.

Супервізія — це інструмент професійної підтримки та професійного розвитку, що передбачає комплекс заходів із навчально-методичного супроводу педагогічних працівників закладів освіти.

Нормативно-правове забезпечення наставництва і проведення супервізії: Конституція України; Закони України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту»; Указ Президента України «Про схвалення Національної стратегії в Україні на період до 2021 року»; Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»; Типове положення про проведення супервізії впровадження Концепції «Нова українська школа».

Згідно зі статтею 76 «Психологічна служба та соціально-педагогічний патронаж у системі освіти» Закону України «Про освіту», у системі освіти діє психологічна служба.

Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти (пункт 3 розділ II Положення про психологічну службу).

До повноважень Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» належить організація діяльності науково-методичної комісії щодо **експертиз освітніх програм, освітньої літератури відповідного напрямку роботи** тощо (пункт 3 розділ II Положення про психологічну службу).

Якщо програма підпадає під поняття «навчальна програма», то їй надається гриф МОН відповідно до Порядку надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам (наказ МОН України від 20.07.2020 р. № 931). Відповідно до підпункту 2 пункту 5 розділу I Порядку гриф надається у тому числі програмам з психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової роботи — навчальним виданням, що визначають напрями психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової роботи, їхнє відповідне змістове наповнення з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Окрім інших функцій, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України залучається до проведення незалежної наукової експертизи (пункт 4 розділ II Положення про психологічну службу).

Відповідно до абзацу 2 пункту 4 наказу МОН України від 20.04.2001 р. № 330 передбачено, що «не допускати проведення тренінгів, обстежень та опитувань всіх учасників навчально-виховного процесу представниками сторонніх організацій без попередньої експертизи згідно з цим Положенням».

Експертизу психологічного і соціологічного інструментарію мають право здійснювати Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, республіканський (Автономна Республіка Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні (міські) центри практичної психології і соціальної роботи (далі — Центри) та методисти, які відповідають за психологічну службу (далі — методисти) (пункт 1.2, розділ I Положення про експертизу).

Мета діяльності Центрів у даному напрямі полягає у забезпеченні експертизи діагностичних методик, психокорекційних, психотерапевтичних та реабілітаційних технік і технологій, соціологічних та соці-

ально-психологічних опитувальників, що застосовуються в дошкільних, усіх типах загальноосвітніх та інших навчальних закладах системи загальної середньої освіти (пункт 1.3. розділ I. Положення про експертизу).

Щодо термінів проведення експертизи, то відповідно до пункту 2.2 складають календарні плани проведення експертизи та доводять їх до відома замовників.

У 2024 р. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи відповідно до своїх повноважень здійснив експертизу методик та видав посібник «Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби : практичний посібник».

Відповідно до Положення працівники психологічної служби мають права та обов'язки.

Працівник психологічної служби зобов'язаний:

- знати чинне законодавство щодо діяльності психологічної служби у системі освіти та інші нормативно-правові акти, пов'язані з його діяльністю;

- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри, у тісній співпраці з усіма учасниками освітнього процесу;

- застосовувати у роботі психологічний і соціологічний інструментарій, рекомендований для використання;

- бути компетентним і постійно збагачувати знання в межах своєї компетенції;

- надавати психологічну допомогу за запитами учасників освітнього процесу;

- уникати будь-яких неофіційних взаємин з учасниками освітнього процесу;

- інформувати учасників освітнього процесу про результати проведених психологічних обстежень, їхнє значення і можливості подальшого використання (за винятком особистої інформації), про свою діяльність на основі об'єктивних і точних даних таким чином, щоб не зашкодити професії;

- здійснювати індивідуальну діагностику, корекцію за запитом учасників освітнього процесу, отримавши письмову згоду батьків (законних представників). Зазначена згода може бути відкликана у будь-який момент;

- виконувати функції та надавати оцінювальні судження щодо учасників освітнього процесу, зокрема щодо їхньої поведінки, особистих рис, відповідності соціальним нормам, з неупередженістю;

— використовувати науково обґрунтовані методи і технології професійної діяльності;

— поважати професійну компетентність своїх колег та представників суміжних професій;

— популяризувати соціально-психологічні знання;

— поважати гідність здобувачів освіти;

— виконувати свої посадові обов'язки в межах своїх повноважень;

— нести особисту відповідальність за результати і наслідки своєї професійної діяльності;

— пропагувати здоровий спосіб життя, підвищувати рівень психологічних знань педагогічних працівників і батьків (законних представників);

— постійно підвищувати свій професійний рівень;

— знати вимоги державних стандартів щодо забезпечення освітнього процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки.

Працівник психологічної служби *має право*:

— визначати різні види робіт з огляду на потреби закладу, установи;

— планувати діяльність відповідно до рекомендацій методичних установ психологічної служби;

— ознайомлюватися з документами, скаргами, що містять оцінювання його роботи, надавати щодо них роз'яснення;

— захищати професійну честь і гідність;

— здійснювати індивідуальну освітню (наукову, творчу, мистецьку тощо) діяльність за межами закладу освіти;

— отримувати методичну допомогу, в тому числі й супервізію та інтервізію, підвищувати кваліфікацію, здійснювати перепідготовку;

— вільно обирати освітні програми, форми навчання, заклади освіти, установи і організації, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку працівників психологічної служби;

— відмовитись від виконання розпоряджень керівника (директора) в тих випадках, коли вони суперечать професійно-етичним принципам, та виконання діяльності, не передбаченої трудовим договором, посадовими обов'язками та планом роботи.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

Обговорення змісту таких рекомендацій з метою забезпечення організаційних аспектів діяльності психологічної служби у системі освіти:

1. Лист МОН від 25.03.2022 р. № 1/3663-22 «Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії».

2. Лист МОН від 30.05.2022 р. № 1/5735-22 «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні».

3. Лист МОН від 12.04.2022 р. № 1/4068-22 «Щодо недопущення участі неповнолітніх у наданні інформації ворогу про військові позиції Збройних сил України».

4. Лист МОН від 10.06.2022 р. № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України».

5. Лист МОН від 22.06.2022 р. № 1/6894-22 «Про методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в літній період».

6. Лист МОН від 27.06.2022 р. № 1/7035-22 «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього процесу в 2022/2023 навчальному році» тощо (<https://osvita.ua/legislation/tag-lystymon/>).

Закцентувати увагу, що Міністерство освіти і науки України рекомендує працівникам психологічної служби застосовувати у своїй діяльності методичні рекомендації, орієнтовні циклограми діяльності працівників психологічної служби закладів освіти різних типів, розроблені Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи. Матеріали розміщено на сторінці ДНУ «ІМЗО» (<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichnarobota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychnimaterialy-dlya-psycholohiv/psychodiahnostychna-robota/>).

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЇ

Матеріальне забезпечення лекції.

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.

- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проєктор, проєкційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.

- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекції:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Опишіть зміст Положення про психологічну службу системи освіти України.

2. Проаналізуйте права та обов'язки працівників психологічної служби.

3. Проаналізуйте завдання та функції психологічної служби.

4. Опишіть мету, завдання та структуру Національної системи соціально-психологічної служби.

5. Опишіть зміст Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів.

6. Опишіть зміст Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Алексеева І. М., Алексеев О. Г., Аніщенко М. А. Фармацевтичне правознавство. Модуль 1 : навч.-метод. посіб. до практ. занять для студентів фармац. ф-тів (спеціальність «Фармація»). Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. 133 с. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/6603/1/Фарм.%20право%20%2016-17.pdf>

2. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : практ. посіб. / авт.-упор. : І. І. Ткачук та ін. ; за заг. ред. В. Г. Панка. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 100 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcjclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741698/1/diahnostychnyi_minimum_2024.pdf.

3. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Менджул. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 672 с.

4. Охорона здоров'я і права людини : ресурс. посіб. / ред. Дж. Коен, Т. Езер, П. МакАдамс, М. Мілоф ; пер. з англ. Н. Шевчук ; наук. ред. укр. версії І. Сенюта. 5-те вид., допов. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2019. 600 с.

5. Психологічна служба в системі освіти : практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 176 с.

6. Система роботи психологічних служб і методика роботи практичного психолога : конспект лекцій / укладач : П. І. Сахно. Суми : Сумський державний університет, 2023. 159 с.

7. Терзі О. О. Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я : монографія. Ч. 2. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 368 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/kontseptsiya-administrativno-pravovogo-zabezpechennya-okhoroni-zdorovya.pdf>

Додаткова:

1. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.

2. Васьківська С. П'ять вимірів психологічного консультування : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2019. 400 с.

3. Кошова С. П., Гбур З. В., Пархоменко-Куцевіл О. І. Кримінальна відповідальність працівників закладу охорони здоров'я: сучасні тенденції : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2021. 104 с.

4. Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід) : колектив. монографія / наук. ред. В. Г. Панок. Київ : Ніка-Центр, 2020. 152 с.

5. Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Долинської, О. В. Теремчук. Київ : Каравела, 2018. 560 с.

6. Hendel N. World Health Organization (WHO). *Research Handbook on International Conflict and Security Law*. Т. М. С. Asser Press, 2022. Р. 733–759.

7. The Correlation Between The Right To Medical Secrecy And The Employer's Right To Receive Information On The Employee's Health State / Yuryk O. et al. *State International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021 July. Vol. 21, No. 7. P. 103–107.

8. Valakh V. V., Sytnikov D. M. Analysis of ECHR decisions about the legal regime of medical privacy. *Legea și viața*. 2020. Vol. 10–11. P. 9–24.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: www.who.int
2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>
3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>
4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>
5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>
6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>
7. Національна психологічна асоціація: офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>
8. Національна служба здоров'я України: офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

Тема 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ЗАХИСТІ ПРАВ ЧЛЕНІВ РОДИНИ

Актуальність теми: захист прав, свобод та інтересів громадян — це одна з основних цілей держави. Не потребує доказу твердження, що домашнє насильство грубо порушує цілу низку основоположних прав і свобод людини. Сьогодні це глобальна проблема, для вирішення якої міжнародне співтовариство докладає багато зусиль, адже вироблення спільних принципів та засад є основним чинником подолання цього негативного соціального явища. Вираження таких дій об'єктивовано у міжнародних правових актах й у рішеннях міжнародних інституцій. Домашнє насильство є також актуальною проблемою для українського суспільства, що підсилюється складним соціально-економічним становищем, недосконалим законодавством, широкою необізнаністю серед населення своїх прав та способів їх захисту, браком ресурсів у суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань щодо базових засад у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання допомоги сім'ям, дітям та молоді.

Основні поняття:

1. Домашнє насильство.
2. Дискримінація за різними ознаками.
3. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги.
4. Центри медико-соціальної та психолого-педагогічної допомоги населенню.

ПЛАН І ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (від 06.09.2012 р. № 5207-VI) надає визначення таким поняттям:

Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їхніми ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі — певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами у будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Відповідно до Закону, *формами дискримінації* є непряма дискримінація, пряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації та утиск.

Дискримінація за ознакою статі розглядається Законом як ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Визначення поняття «**жорстоке поводження з дитиною**» надається в ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» та ст. 3 Порядку взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема таких, що можуть загрожувати їхньому життю та здоров'ю (Постанова КМУ від 3 жовтня 2018 р. № 800).

Серед найважливіших правопорушень виокремлюється жорстоке поводження з дитиною — це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Жорстоким поводженням з дитиною будь-яка форма рабства або практика, подібна до рабства, зокрема продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування

дитини для зайняття проституцією, виробництва творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм, інших предметів порнографічного характеру; робота, яка за характером чи умовами виконання може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини; використання дитини в жебрацтві, втягнення її в жебрацтво (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб); втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин; дії, що призвели до виникнення обставин, за яких дитина стала очевидцем злочину проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканності особи; статеві зносини та розпусні дії стосовно дитини з використанням примусу, погрози, сили, довіри, авторитету, впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема її розумової чи фізичної неспроможності, пов'язаних з віком, фізичних, психічних, інтелектуальних чи сенсорних порушень або залежного середовища, зокрема в сім'ї.

Згідно із законодавством України, діти, що постраждали від жорстокого поводження, вважаються такими, що опинилися в складних життєвих обставинах. **Складні життєві обставини, в яких перебуває дитина**, — умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, навіть у разі, коли кривдником (кривдницею) є дитина, ухиляння батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо), установлені за результатами оцінки потреб дитини. Жорстоке поводження з дітьми може бути як одномоментним, так і пролонгованим у часі; як свідомим, так і неусвідомленим з боку дорослих, батьків, вихователів. Жорстоке поводження, жорстоке ставлення можуть призвести до загибелі дитини (дітей), до емоційного або психічного травмування. Жорстоке поводження може бути у вигляді насильства.

Але *жорстоке поводження* — поняття, ширше за *насильство*, оскільки воно не завжди умисне, свідоме, може не зачіпати права і свободи дітей, але може не задовольняти при цьому потреби й інтереси дітей, бути вираженим у грубій формі. Насильство завжди здійснюється з наміром отримати певний ефект, а жорстоке поводження може

мати в основі цілком позитивні наміри. Трапляються випадки, коли людина, що здійснює жорстоке поводження, не усвідомлює негативних наслідків такого поводження. Як правило, жорстоке поводження з дитиною — це комплекс дій дорослих чи дитячого колективу, воно не зводиться до одного якогось прояву чи ознаки. Насильство, на відміну від жорстокого поводження, — це будь-яке свідоме і навмисне (заздалегідь сплановане) застосування сили одного індивіда / групи людей проти іншого / інших (найчастіше — беззахисного / беззахисних) з метою встановлення над ним(и) влади і контролю. **Насильство** — умисний фізичний чи психологічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних дій. Особа, яка вчиняє насильницькі діяння, усвідомлює їхній характер, передбачає наслідки цих діянь і бажає або свідомо допускає їхнє настання.

Насильство — навмисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у вигляді загрози, направлене проти себе, проти іншої особи, групи осіб або спільноти, результатом якого є (або з високою імовірністю цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток (ВООЗ). *Насильство над дітьми* — це фізичне, психологічне, сексуальне насильство або відсутність виховання та піклування про дітей батьками, особами-опікунами чи сторонніми людьми, які доглядають за дітьми. Насильство над дітьми може містити будь-яку дію насильницького характеру, нехтування, зловживання або нездатність, небажання чи невміння виховувати й опікуватися дітьми від батьків чи інших осіб, що призводить до фактичної або потенційної шкоди дитині. Може спостерігатися в сім'ї, у місці проживання дитини, на вулиці або в організаціях, школах чи громадах, з якими дитина взаємодіє. *Домашнє насильство* — це один із різновидів насильства. Воно відрізняється від інших проявів (на вулиці, під час воєнних дій, під час конфлікту, в колективах тощо) тим, що коїться близькими один до одного людьми (родичами або членами сім'ї), які мають тісні стосунки — кровні, емоційні, шлюбні, інтимні, господарські тощо. Отже, попередження та протидія домашньому насильству, а також надання допомоги постраждалим ускладняється саме тим, що дане правопорушення стосується близьких людей.

У 2018 р. Кабінет Міністрів України затвердив **Типове положення про мобільні бригади соціально-психологічної допомоги**. Крім спеціалізованих служб, послуги також можна отримати і в загальних

службах, об'єднаних загальним терміном «суб'єкти надання послуг в рамках протидії та запобігання домашньому насильству».

Мобільна бригада створюється при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або інших загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Мобільна бригада у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішеннями центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також положенням про мобільну бригаду.

Метою діяльності мобільної бригади є надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультивання, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до виявлених потреб. Головне їхнє завдання полягає у забезпеченні доступності соціально-психологічної допомоги особам, які зазнали домашнього насильства.

Основними завданнями мобільної бригади є:

- надання психологічної допомоги постраждалим особам;
- реагування та надання не пізніше ніж протягом однієї доби соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, які потребують термінової допомоги, зокрема шляхом кризового та екстреного втручання;
- інформування постраждалих осіб щодо послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових тощо), які вони можуть отримати для подолання наслідків насильства, та щодо надавачів таких послуг, зокрема інших загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;
- роз'яснення постраждалим особам їхніх прав, визначених законом, можливостей отримання допомоги від суб'єктів та доцільності її отримання;
- проведення інформаційно-просвітницької діяльності (у тому числі розповсюдження серед населення відповідних інформаційних матеріалів) щодо форм, проявів та наслідків насильства, формування нетерпимого ставлення громадян до цих явищ, а також щодо заходів у сфері запобігання та протидії насильству.

Надання мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам передбачає забезпечення мінімально необхідного обсягу послуг, а саме:

— діагностику (оцінювання) психологічного стану постраждалої особи, оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства;

— кризове та екстрене втручання з метою негайного усунення або мінімізації наслідків насильства шляхом виклику екстреної медичної допомоги, уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, направлення та/або транспортування до притулку для постраждалих осіб, центру медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб тощо;

— надання психологічної допомоги, у тому числі дітям, відповідно до індивідуальних потреб;

— складення плану заходів щодо безпеки постраждалих осіб;

— консультування з питань, пов'язаних з протидією насильству, в тому числі із залученням у разі потреби фахівців інших органів, служб, закладів, установ, організацій;

— надання інформації про найближчі лікувальні заклади, в яких наявні медичні набори термінової постконтактної профілактики ВІЛ / СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, і можливості отримати постконтактну профілактику протягом 72 год з моменту небажаного та/або незахищеного сексуального контакту (в разі потреби);

— проведення заходів із соціальної та реабілітаційної підтримки постраждалих осіб;

— сприяння постраждалим особам в отриманні додаткових послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових, забезпечення тимчасового притулку тощо), у тому числі шляхом направлення в разі потреби до відповідних загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або інших суб'єктів;

— інформування кривдника щодо можливості за власним бажанням пройти програму для кривдників.

Мобільна бригада надає допомогу шляхом проведення фахової консультації за телефоном, з виїздом у спеціально організованому транспорті до місця проживання (перебування) постраждалих осіб, у приміщенні загальної чи спеціалізованої служби підтримки постраждалих осіб, в іншому приміщенні, визначеному місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування. До її складу входить щонайменше дві особи, а саме фахівець у галузі психології та фахівець у галузі соціальної роботи. До виїзду мобільної бригади до місця вчинення насильства можуть залучатися (у разі пот-

реби) представники уповноважених підрозділів органів Національної поліції, служб у справах дітей, інших суб'єктів.

Отже, роль мобільних бригад в системі реагування на випадки домашнього насильства полягає в наданні послуг шляхом екстреного втручання за викликом, консультування та перенаправлення до інших суб'єктів, що здійснюють діяльність в сфері реагування на випадки насильства, згідно з визначеним порядком взаємодії. Вони спрямовані на забезпечення доступності допомоги за місцем проживання осіб, що зазнають насильства, та надання їм професійної підтримки.

Право на безоплатну правову допомогу (БПД) — гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Варто зазначити, що основною метою функціонування системи БПД є забезпечення всім особам доступ до правосуддя. Відтак вищевказане, очевидно, є прямою реалізацією конституційного права кожного на професійну правничу допомогу. Саме БПД є державною гарантією можливості громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу.

Вторинна правова допомога передбачає створення рівних можливостей осіб до правосуддя. Зазначене реалізується за допомогою надання таких видів правових послуг:

- захист;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру.

Принагідно зауважити, що суб'єктами права на безоплатну вторинну правову допомогу є конкретно визначені категорії осіб. Законом, зокрема, передбачено такий перелік осіб, що мають відповіді права:

- особи, які перебувають під юрисдикцією України та середньомісячний дохід яких не перевищує двох розмірів прожиткового міні-

муму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту населення — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- внутрішньо переміщені особи — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, а також інших послуг з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;

- громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, а також інших послуг з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (у тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку зі збройною агресією російської федерації та тимчасовою окупацією території України;

- особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою, з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без грома-

дянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання;

- особи, що не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, з питань встановлення в судовому порядку фактів, що мають юридичне значення, пов'язаних з оформленням та видачею документів;

- ветерани війни та члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, — до моменту прийняття рішення про надання такого статусу;

- особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру протягом розгляду справи в суді;

- особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру;

- особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, — на всі види правових послуг, передбачені вторинною правовою допомогою;

- потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту, — на отримання послуг зі здійснення представництва їх в судах, інших державних ор-

ганах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей — заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Центр підпорядковується відповідній службі у справах неповнолітніх.

Основними завданнями центру є:

- надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;
- проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки;
- сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;
- здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їхніх інтересів та можливостей;
- розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дітей для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

Центри соціальних служб проводять соціальну роботу з дітьми, молоддю та сім'єю за такими напрямками:

- соціальне обслуговування (надання соціальних послуг та соціальної допомоги);
- соціальний патронаж (соціальний супровід та соціальна підтримка);
- соціальна профілактика (запобігання та подолання негативних явищ, їхніх соціальних наслідків);
- соціальна реабілітація (відновлення морального, духовного, фізичного і психічного стану дітей, молоді та сімей).

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) є основною службою, яка співпрацює з людьми з особливими потребами та є спеціальним закладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Основною метою діяльності соціальних служб є надання юридичних, психологічних, соціально-економічних, соціально-педагогічних, медичних, інформаційних послуг.

Центр має право утворювати спеціалізовані соціальні служби (формування), що в подальшому мають право співпрацювати з людьми з особливими потребами та надавати соціальні послуги, яких вони потребують. До спеціалізованих соціальних служб, які створюються при ЦСССДМ, належать:

- служба соціальної підтримки сімей, що надає послуги сім'ям з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх власними засобами та можливостями у зв'язку з інвалідністю батьків чи дітей тощо;

- мобільний консультативний пункт соціальної роботи, що створюється для надання соціально-профілактичних заходів;

- школа волонтерів, основним завданням якої є надання освітніх послуг волонтерам для реалізації соціальних послуг;

- центр соціально-психологічної допомоги;

- центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями;

- служба «Телефон довіри» тощо.

Соціально-педагогічна діяльність спеціалізованих соціальних служб має інтегративний характер. До її структури входять соціальна, педагогічна і психологічна складові. Вони, у свою чергу, забезпечують певний напрям діяльності з людьми з особливими потребами, а саме:

- діагностичний;

- проєктувальний;

- профілактичний;

- консультативний;

- корекційний;

- реабілітаційний.

До важливих напрямів діяльності слід також зарахувати здійснення соціального та соціально-педагогічного супроводу особи з особливостями психофізичного розвитку.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

1. Ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог

чи практики для особи та/або групи осіб за їхніми певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їхня реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними, — це

- А. Пряма дискримінація
- Б. Непряма дискримінація
- В. Підбурювання до дискримінації
- Г. Утиск

2. Жорстоке поводження, з погляду порушення прав дитини, можна розглядати як:

- А. Ігнорування потреб дітей, порушення їхніх прав
- Б. Відсутність догляду за ними (чи незадовільний догляд)
- В. Ізоляція дитини, бойкот (у дитячому колективі)
- Г. Відсутність проявів батьківської любові, доброти, чуйності
- Д. Усі відповіді вірні

3. Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- А. Систематичність (повторюваність) діяння
- Б. Наявність сторін — кривдник(-ця) (булер), потерпілий(-а) (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності)
- В. Дії або бездіяльність кривдника(-ці), наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого(-ої) інтересам кривдника(-ці), та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого(-ої)
- Г. Усі відповіді вірні

4. Зробіть аналіз Переліку діагностичних методик з виявлення домашнього насильства стосовно дітей. URL: <https://drive.google.com/file/d/1PU6kXEiObtVgUSF0ei5hGpWnYWb5TsD0/view>

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ

Матеріальне забезпечення лекцій:

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.

- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проєктор, проєкційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.

- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекції:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Організаційні аспекти та нормативна база діяльності центрів соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді.

2. Напрями діяльності, форми та методи діяльності.

3. Служби підтримки осіб, постраждалих від насильства, створені в державі.

4. Завдання служб підтримки осіб, постраждалих від насильства.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. : В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. Київ : Шк. світ., 2018. 256 с.

2. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44786/1/медичне%20право_друк_05_08.pdf

3. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. У 2 т. / за ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2021. Т. 1. 328 с. ; Т. 2. 284 с.

4. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

5. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Гаряєва Г. М. Правове регулювання професійної діяльності психолога : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2023. 92 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/92024273-27ba-482c-ba24-0ffc37ec7726/content>

6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України № 1053-IX від 03 грудня 2020 року.

7. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

8. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами : метод. рек. / Головка Н. О. та ін. ; Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. Київ : Держсоцслужба, 2005. 108 с.

9. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування. Київ : Главник, 2021. 196 с.

Додаткова:

1. Грін О. О. Загальне медичне право. Альбом схем : навч. посіб. Ужгород : Вид-во «ФОП Сабов А. М.», 2017.

2. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Менджул. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 672 с.

3. Медичне право : нормативно-правові акти. Ч. 2 / упор. : І. Я. Сенюта (гол. ред.), Ю. С. Гуменюк, М. М. Семерак, Х. Я. Терешко. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 520 с.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/>

2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>

3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>

4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>

5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>

6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>

7. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>

8. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

Тема 5. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність теми: сучасний стан, в якому перебуває наша країна з початку повномасштабної війни, характеризується збільшенням кількості людей, що потребують соціально-психологічної та правової допомоги. Велика кількість українських громадян опинилися у складних життєвих обставинах: втратили рідних, здоров'я, житло, роботу, вимушені покинути власні домівки та переїхати у безпечні місця. Війна завдає масам цивільного населення і військовим найбільше фізичних і психологічних травм, тому важливо вчасно надавати допомогу постраждалим людям, щоб повернути їх до звичних норм життя і діяльності. За таких обставин цінною є психологічна допомога. Такої допомоги потребують діти і жінки, особи похилого віку, військовослужбовці, які захищають нашу Батьківщину, та інші соціально уразливі категорії населення.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань щодо базових засад правового регулювання надання психологічної допомоги соціально уразливим групам населення: дітям, молоді, людям похилого віку, інвалідам, постраждалим від воєнних дій.

Основні поняття:

1. Вразливі категорії населення.
2. Складна життєва ситуація.
3. Категорії населення, які перебувають у складних життєвих обставинах.

ПЛАН І ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Останнім часом було прийнято цілу низку нормативно-правових документів, спрямований на надання різних видів допомоги уразливим категоріям населення, у тому числі й психологічної. Це Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми, молоддю», «Про за-

безпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інші законодавчі акти. Кабінет Міністрів України, у свою чергу, прийняв постанови, що стосуються надання соціальних послуг під час війни: «Порядок фінансування соціальних послуг, що надаються особам із числа внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», «Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» тощо.

Психологи, які надають допомогу людям, що постраждали від війни, повинні, в першу чергу, поважати їхні честь, гідність, культурні та релігійні традиції, сприяти їхній безпеці. Усі фахівці-психологи, їхні організації та об'єднання, які беруть участь у наданні психологічної допомоги, повинні сприяти своїми діями захисту та безпеці людей; поважати їхні права та свободи; не зловживати своїм становищем при наданні допомоги; не перебільшувати свої знання та навички; долучати інших фахівців у разі необхідності. Фахівці Національної психологічної асоціації рекомендують при наданні психологічної допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, надавати таку допомогу невідкладно, якнайшвидше, безпосередньо на місці (у будинку, сховищі, лікарні, тобто там, де людина опинилася), підтримувати впевненість потерпілих у тому, що все нормалізується. Крім того, психологу, який надає допомогу постраждалим особам, слід враховувати, що все пережите впливає й на нього самого, тому він повинний звертати увагу на власний стан здоров'я, своє моральне благополуччя.

Одним з основних законодавчих актів, які регулюють діяльність психологів, що розв'язують проблеми уразливих категорій населення, є **Закон України «Про соціальні послуги»**. Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їхніх негативних наслідків, особам / сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Закон надає визначення таким поняттям:

- *вразливі групи населення* — особи / сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників;
- *забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг* — дії та рішення, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб отримувачів соціальних послуг відповідно до віку, статі, стану

здоров'я, особливостей інтелектуального та фізичного розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної, етнічної та іншої належності, потреб та інтересів дітей, осіб з інвалідністю, осіб, визнаних недієздатними, осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, осіб похилого віку, а також з урахуванням думки отримувачів соціальних послуг, якщо вони за віком, рівнем розвитку та станом здоров'я можуть її висловити;

- *малозабезпечена особа* — особа, середньомісячний сукупний дохід якої за останніх шість календарних місяців, що передують місяцю звернення за наданням соціальних послуг, не перевищує двох прожиткових мінімумів для відповідної категорії осіб. Середньомісячний сукупний дохід особи обчислюється шляхом ділення середньомісячного сукупного доходу її сім'ї на кількість членів сім'ї, які включаються до її складу. Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення;

- *складні життєві обставини* — обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа / сім'я не може подолати самотійно. Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини: 1) похилий вік; 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; 5) інвалідність; 6) бездомність; 7) безробіття; 8) малозабезпеченість особи; 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; 10) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; 11) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; 12) жорстоке поводження з дитиною; 13) насильство за ознакою статі; 14) домашнє насильство; 15) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;

- *соціальні послуги* — дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків для осіб / сімей, які в них перебувають. Особі / сім'ї можуть надаватися одна або одночасно кілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України;

● *супервізія* — професійна підтримка працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм і стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки. Методичні рекомендації щодо супервізії затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Взявши на себе функцію допомоги людям, що переживають трагічну подію, важливо поважати їхню гідність та захищати їхню безпеку. *Усі працівники та установи, які беруть участь у наданні гуманітарної допомоги, повинні дотримуватися таких принципів:*

1. Захищати безпеку людей, які переживають трагічну подію:

— уникати дій, які можуть поставити людей під загрозу впливів, що можуть у подальшому їх травмувати;

— робити все можливе для того, щоб забезпечити безпеку дорослих і дітей, яким надається допомога, захистити їх від фізичної та психологічної травми.

2. Поважати гідність людей, які переживають трагічну подію:

— ставитися до людей з повагою, згідно із загальноприйнятими та культурними і соціальними нормами.

3. Дотримуватися прав особистостей, які потребують допомоги:

— переконатися, що допомога надається справедливо, без дискримінації;

— допомагати людям відстоювати свої права і отримувати необхідну підтримку;

— діяти в інтересах кожного потерпілого, який потребує допомоги.

Під час надання психологічної допомоги необхідно дотримуватися *етичних правил*, які допоможуть уникнути заподіяння людям подальшої шкоди, надати максимально можливу допомогу.

Психолог повинний:

— бути чесним і гідним довіри;

— поважати право людини самостійно приймати рішення;

— усвідомити і відкинути власні упередження і забобони;

— чітко дати людині зрозуміти, що навіть коли вона відмовляється від допомоги зараз, вона може звернутися по неї згодом;

- дотримуватися конфіденційності, не допускати необґрунтованого поширення отриманих від людини анкетних даних;
- враховувати особливості культури, віку та статі особи.

Психолог не має права:

- зловживати своїм становищем при наданні допомоги людині, яка постраждала;
- просити у людини гроші або послуги за надання допомоги;
- давати неправдиві обіцянки чи повідомляти недостовірні відомості;
- перебільшувати свої знання та навички;
- нав'язувати свою допомогу, вести себе настирливо і нахабно;
- примушувати людину розповідати про те, що з нею сталося;
- поширювати отримані відомості особистого характеру;
- давати оцінки вчинків і переживань людини.

Надаючи допомогу в кризовій ситуації, бажано:

- слідувати вказівкам відповідних органів, керуватися відомими заходами з ліквідації кризової ситуації;
- знати, які заходи реагування приймаються, які є ресурси для надання допомоги нужденним;
- не заважати проведенню пошуково-рятувальних операцій і роботі медичного персоналу;
- чітко уявляти власні функції та їхні межі.

Підтримка громадян у складних життєвих обставинах (СЖО), що реалізується за рахунок **бюджетної програми Мінсоцполітики**, не має визначеної та вимірювальної цілі. Ст. 2 Закону України «Про соціальні послуги» визначає три основні цілі надання соціальних послуг — профілактика, подолання, мінімізація СЖО. Крім того, кожна соціальна послуга має свій опис, через який можна розкрити мету її надання та очікуваний кінцевий результат для отримувача. Наприклад, консультування полягає у допомозі в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їхнього вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації. Також сюди включають психологічне консультування, надання інформації про соціально безпечну поведінку.

Водночас надання допомоги за бюджетною програмою Мінсоцполітики — це переважно виплати підтримувального характеру. Оцінити досягнутий кінцевий результат від такого виду допомог практично неможливо, а тому їхній реальний вплив на подолання СЖО важко оцінити. Лише побіжно ми можемо пов'язати деякі виплати з мож-

ливістю подолання СЖО, наприклад, якщо сума виплати прив'язана до зміни у стані здоров'я або зміни середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Можемо припустити, що якщо особа збільшила свій дохід або частково вирішила проблему зі здоров'ям, то виплата зі сторони держави допомогла їй у подоланні СЖО. Проте це лише гіпотеза, адже на рівні нормативно-правових актів це не прописано.

Соціальні послуги та надання допомог за бюджетними програмами Мінсоцполітики — це паралельні інструменти, які не доповнюють один одного. Відсутній взаємозв'язок між призначенням виплати та необхідності надання соціальної послуги. До того ж, ці два інструменти є частиною загальної рамки надання допомог окремим категоріям. Наприклад, «виплата щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею» є лише одним з інструментів забезпечення допомогою та соціальним захистом осіб, які страждають на психічні розлади. Законом передбачено 10 державних гарантій, а також 8 видів зобов'язань, що знаходяться у межах повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з надання допомоги.

Соціальні послуги та допомоги за бюджетною програмою Мінсоцполітики з подолання СЖО призначаються за двома різними підходами. Надання допомоги, що фінансується за рахунок бюджетних програм Мінсоцполітики, здійснюється відповідно до статусу особи, а соціальні послуги — відповідно до комплексної оцінки індивідуальних потреб. В рамках другого підходу здійснюється аналіз належності особи / сім'ї до вразливої групи, складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб. Оцінювання потреб особи / сім'ї у соціальних послугах здійснює окремий фахівець. У разі необхідності до оцінювання потреб особи / сім'ї у соціальних послугах залучаються медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші фахівці.

Складові надання соціальної послуги відповідно до державного стандарту:

1. Соціальна послуга призначається відповідно до потреб. За результатами оцінювання може бути відмовлено в наданні соціальної послуги.

2. За результатами визначення індивідуальних потреб складається / переглядається індивідуальний план надання послуги.

3. Ефективність надання соціальної послуги визначається під час зовнішнього та внутрішнього оцінювання якості цієї соціальної послуги, в першу чергу, через опитування отримувачів соціальних послуг надавачем.

У міжнародній практиці розповсюджений підхід, коли соціальні послуги надають не державні виконавці (наприклад, благодійні та інші суб'єкти, організації), які отримали на це державний грант. Такі організації краще адмініструють фінансові ресурси та більш ефективно оцінюють потреби вразливих груп на місцях. Благодійні фонди досить сильно інтегровані в загальну програму соціальної підтримки населення у Великій Британії та Франції. За допомогою рекомендаційних листів держава формує запити, які мають допомогти благодійним фондам у їхній діяльності та скерувати їхню роботу в необхідному напрямку. Держава відіграє важливу роль у фінансуванні благодійних фондів, звільняючи себе від операційної частини роботи, проте паралельно вирішуючи нагальні питання соціальної сфери.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

Зробити аналіз таких нормативно-правових актів:

- наказу Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 р. № 429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг»;
- наказу Міністерства соціальної політики України від 14 липня 2016 р. № 762 «Про затвердження форм документів, необхідних для оформлення на обслуговування в територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 587 «Про організацію надання соціальних послуг»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг».

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ

Матеріальне забезпечення лекцій:

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.
- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проєктор, проєкційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.
- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекцій:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни. Методична розробка до лекцій з навчальної дисципліни. Навчально-методична література: Борщ В. І., Рудінська О. В., Кусик Н. Л. Менеджмент та маркетинг в охороні здоров'я [Електронне видання] : навч.-метод. посіб. Одеса : ОНМедУ, 2022. (укр. та англ. мовами).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Надати визначення «перша психологічна допомога» та визначити її складові.
2. Визначити основні принципи, яких повинні дотримуватися працівники, що надають гуманітарну допомогу.
3. Основні права та обов'язки психологів, що надають психологічну допомогу.
4. Опишіть зміст дефініцій «вразливі категорії населення», «складна життєва ситуація»
5. Проаналізуйте окремі державні програми підтримки вразливих категорій населення, які опинилися у складних життєвих обставинах.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ, 2019. 232 с.
2. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. У 2 т. / за ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2021. Т. 1. 328 с. ; Т. 2. 284 с.

3. Організація діяльності психологічної служби : навч-метод. посіб. / упоряд. О. А. Дудник. МОН України ; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2023. 267 с.

4. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

5. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Гаряєва Г. М. Правове регулювання професійної діяльності психолога : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2023. 92 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/92024273-27ba-482c-ba24-0ffc37ec7726/content>

6. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

7. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

8. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування. Київ : Главник, 2021. 196 с.

Додаткова:

1. Аналіз механізмів підтримки осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах / Ієрусалимов В. та ін. Київ, 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/MFV_Analiz-mehanizmv-pidtrimki-SZHO.pdf

2. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.

3. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

4. Протоколи надання психологічної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України в бойових (екстремальних) умовах, затв. Начальником Генерального штабу Збройних Сил України. 2021. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/16-%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8.pdf>

5. The Correlation Between The Right To Medical Secrecy And The Employer's Right To Receive Information On The Employee's Health State / Yuryk O. et al. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021 July. Vol. 21, No 7. P. 103–107.

6. Valakh V. V., Sytnikov D. M. Analysis of ECHR decisions about the legal regime of medical privacy. *Legea și viața*. 2020. Vol. 10–11. P. 9–24.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/>

2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>

3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>

4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>

5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>

6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>

7. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>

8. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

Тема 6. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЗА ПРОФЕСІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Актуальність теми: важливість вивчення специфіки професійної відповідальності практичних психологів зумовлено тим, що саме цей ресурс властивостей особистості відіграє визначальну роль в динаміці процесу і в кінцевому підсумку в дієвості психологічної допомоги. Водночас у практичній діяльності психолога виникає багато питань, пов'язаних з оцінкою рівня відповідальності, прогнозом результатів діяльності, контролем та корекцією поведінки.

Мета: набуття здобувачем вищої освіти знань щодо базових засад притягнення до різних форм відповідальності психологів за їхні професійні правопорушення.

Основні поняття:

1. Юридична відповідальність: поняття та види.
2. Професійні правопорушення.
3. Незаконні дослідження над людиною.
4. Доведення до самогубства.

ПЛАНІ ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ

Привітання, перевірка присутніх, повідомлення теми, мети заняття, мотивація здобувачів вищої освіти щодо вивчення теми.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ (ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ)

Важливим засобом забезпечення охоронної функції права є юридична відповідальність. Остання є якісним показником реального втілення прав і свобод особи у соціальній дійсності. Це зумовлено тим, що у процесі реалізації юридичної відповідальності відбувається безпосередній вплив держави на сферу нормативно закріплених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. При цьому виявляються ціннісні орієнтири держави, рівень цивілізованості суспільства, ступінь духовності та культурності населення, а також наявність законодавчих гарантій і механізмів захисту прав і свобод особи.

У вітчизняному правознавстві сформувалися різні підходи до позитивної юридичної відповідальності. *Позитивну юридичну відповідальність* розуміють як:

- почуття відповідальності;
- обов'язок дотримуватися норм права;
- правомірна поведінка;
- заохочувальна позитивна юридична відповідальність та ін.

Крім того, склалися основні підходи до розуміння *негативної юридичної відповідальності*, а саме:

- покарання;
- реалізація санкцій;
- міра державного примусу;
- реакція суспільства на правопорушення;
- обов'язок перетерпіти обмеження;
- оцінка (осуд) та ін.

Юридична відповідальність — це нормативна, гарантована та забезпечена державним переконанням або примусом міра реагування держави на дотримання та виконання норм права, у правомірній поведінці суб'єктів права, що схвалюється або заохочується державою, а у випадку порушення норм права — обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру.

Ознаки юридичної відповідальності:

- ґрунтується на нормах права, формально визначена, володіє чіткістю, деталізованістю та загальнообов'язковістю;
- гарантується державою, безпосередньо пов'язана з державно-владною діяльністю та державно-правовим волевиявленням;
- забезпечується державним переконанням або примусом;
- її наслідками є державне схвалення, заохочення або осуд і покарання;
- здійснюється у визначеному процесуальному порядку.

Найбільш оптимальною та істотною *підставою для детальної класифікації системи юридичної відповідальності* на види є особливості предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, тобто галузевий критерій. На його підставі юридична відповідальність поділяється на такі основні різновиди: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, трудову (дисциплінарну та матеріальну).

Додатковими ознаками, що свідчать про самостійність конкретного виду юридичної відповідальності, є: по-перше, наявність кодифікованого нормативно-правового акта, який передбачає юридичну відповідальність; по-друге, особливості процесуального здійснення;

по-третє, наявність самостійного правопорушення (з власною природою об'єкта); по-четверте, вид встановлених державою несприятливих наслідків за скоєне діяння.

Конституційна відповідальність існує в таких визначальних сферах суспільного життя, як права, свободи та обов'язки людини і громадянина; народовладдя та суверенітет; організація та функціонування державної влади, правосуддя, прокуратури та ін. В юридичній літературі під конституційною відповідальністю розуміється самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає належне та сумлінне виконання суб'єктами конституційного права своїх обов'язків (позитивний аспект) або настання негативних наслідків чи небажаної зміни конституційно-правового статусу для цих суб'єктів за порушення норм чинного конституційного права (негативний аспект).

Суб'єктами конституційної відповідальності є відповідне коло органів держави, їхніх посадових осіб, органів місцевого самоврядування.

Як приклади негативної конституційної відповідальності можна навести:

- 1) відправлення у відставку президента в порядку імпічменту;
- 2) вираження парламентом недовіри уряду у формі резолюції, внаслідок чого уряд йде у відставку;
- 3) визнання неконституційними нормативно-правових актів з боку Конституційного Суду України;
- 4) дострокове припинення повноважень державних органів (наприклад парламенту), посадових осіб, суддів (наприклад, за порушення присяги).

Кримінальна відповідальність має місце в таких сферах суспільних відносин: національна безпека; права та свободи людини і громадянина; економіка, власність, господарська діяльність; громадський порядок; довілля; моральність; безпека людства і міжнародний правопорядок та ін.

Регулятивна функція кримінальної відповідальності діє як на поведінку суб'єктів кримінальної відповідальності, так і на діяльність суб'єкта правозастосування. З одного боку, вона закріплює обов'язок громадян щодо дотримання кримінально-правових норм, право та обов'язок держави сприяти та забезпечувати кримінально-правомірну поведінку, а з другого — у випадку, якщо суб'єкт вчинить злочин, право та обов'язок держави застосувати до нього заходи кримінально-правового примусу.

Особливості державно-примусової форми реалізації кримінальної відповідальності:

- 1) настає за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких міститься у КК України, тобто встановлюється лише законом;
- 2) настає з моменту вступу в законну силу вироку суду;
- 3) реалізується виключно в судовому порядку;
- 4) її підставою є виключно вчинені злочини;
- 5) тягне за собою застосування до винуватої особи санкцій, перелік яких також обмежено законом — від основних до додаткових покарань.

Адміністративна відповідальність існує в таких сферах суспільного життя, як права та свободи людини і громадянина; охорона праці та здоров'я населення; власність; сільське господарство; транспорт; громадський порядок і громадська безпека; порядок управління та ін.

Поняття адміністративної відповідальності, її зміст і обсяг досі залишається одним з найбільш суперечливих питань вітчизняної адміністративно-правової науки. Навіть у чинному КУпАП, що містить розділ 2 під назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», у ст. 9 визначення адміністративного правопорушення сформульовано, а відносно адміністративної відповідальності законодавець обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне стягнення (ст. 23 «Мета адміністративного стягнення»). У наукових джерелах під адміністративною відповідальністю в негативному аспекті розуміється примусове, з додержанням встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу.

Цивільна відповідальність впливає на визначення цивільно-правового статусу фізичних і юридичних осіб, закріплення та оформлення динаміки майнових й особистих немайнових відносин, договорних і позадоговірних обов'язків. Цивільна відповідальність застосовується, насамперед, для узгодження різноманітних майнових інтересів у суспільстві та забезпечує виконання бажаних дій і обмежує можливості вчинення небажаних.

Особливості негативної цивільної відповідальності:

- 1) настає за спричинення шкоди будь-якій особі (фізичній, юридичній або державі) та будь-якою особою, визнаною цивільним законодавством суб'єктом цивільних правовідносин;

2) питання притягнення до цивільної відповідальності та рішення за ними покладені на суди (загальні, господарські, третейські) або адміністративні державні органи;

3) обов'язок доводити відсутність вини, тобто самої підстави відповідальності, покладено законом на правопорушника;

4) на відміну від інших видів відповідальності, цивільна відповідальність іноді можлива і за відсутності вини, наприклад, за спричинення незалежно від вини збитків та моральної шкоди джерелом підвищеної небезпеки, що передбачено ст. 1167 ЦК України.

Трудова відповідальність існує в таких сферах суспільних відносин, як дисципліна праці, охорона та добросовісне поводження з майном. Відповідальність у трудовому праві поділяється на дисциплінарну та матеріальну. Вони відрізняються за правовим змістом, юридичними наслідками, процедурою застосування заохочень і стягнень; але в обох випадках суб'єктом відповідальності є працівник. **Негативна дисциплінарна відповідальність** — це застосування до винуватого працівника в порядку та на умовах, передбачених законодавством про працю, дисциплінарних стягнень у вигляді обмежень особистого або організаційного характеру. Розрізняють загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена КЗпП України і правилами внутрішнього трудового розпорядку, вона застосовується до всіх без винятку працівників (ст. 147 КЗпП України). Спеціальна дисциплінарна відповідальність визначає особливості правового статусу окремих груп працівників і здійснюється: в порядку підлеглості; відповідно до статутів про дисципліну; на підставі окремих нормативно-правових актів. У юридичній літературі розрізняють такий вид відповідальності, як **матеріальна відповідальність працівників** (ст. 130–138 КЗпП України), що інтерпретується як вид негативної юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків (ст. 130 КЗпП України). Разом з тим матеріальна відповідальність може бути повною та обмеженою.

Вивчення специфіки професійної відповідальності психологів доцільно розпочати з викладу розуміння **поняття «професійна відповідальність»** різними науковцями, оскільки визначення охоплюють широке коло явищ. Так, професійна відповідальність визначається як соціальна і особистісна цінність в професійному світі людини, суспільній свідомості, науці і практиці (Dementiy, 2005); як механізм

смыслеутворення у процесі прийняття обов'язку (Savchyn, 2008); як міра усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків і добровільного їх виконання (Lazorko, 2007).

Незважаючи на відмінності в розумінні цього феномена, дослідники однакові в думці, що *професійна відповідальність* значною мірою забезпечує ефективність праці у будь-якій професійній галузі. Професійна відповідальність здебільшого пов'язана з такими феноменами, як локус контролю та успішність у системі професійної діяльності, тому, розвиваючи її, в особистості з'являються навички прогнозування і цілепокладання, формуються життєві і професійні плани, розвиваються вольові якості, верифікується ціннісно-мотиваційна позиція. Відповідальність тісно пов'язана зі свободою прийняття рішень, свободою вибору цілей та способів, методів і стилів їхнього досягнення, причому свобода передбачає ініціативне прийняття рішень зі знанням справи, перемогу над своїми вузькоegoїстичними потребами, бажаннями і прагненнями (Shherban, 2013).

На думку багатьох дослідників (Patynok, 2004; Savchyn, 2008; Satanovs'ka, 2015), *структура професійної відповідальності* являє собою синтез когнітивного (інтелектуального, гностичного, пізнавального), мотиваційно-афективного (мотиваційного, вольового, емоційного), діяльнісно-поведінкового (операційного, практичного) компонентів.

Перший компонент включає систему засвоєних особистістю знань про сутність відповідальності, зокрема, її предмет, обов'язки, завдання, норми поведінки тощо та інстанцію відповідальності, знання своїх можливостей діяти певним чином і специфіку різних ситуацій поведінки тощо.

Другий компонент включає ієрархізовану систему смислів і мотивів соціально відповідальної поведінки, а також емоційні переживання, пов'язані з предметом, інстанцією та ситуацією (задоволення-незадоволення, симпатії-антипатії, любов-ненависть тощо).

Нарешті, третій компонент виявляється у виборі та реалізації певної лінії поведінки, конкретних вчинків, що впливають з норм відповідальності. Усі три компоненти характеризуються валентністю та складністю; різним може бути співвідношення між ними.

Професійна відповідальність є формою відповідальності особистості, психологічною характеристикою особистості фахівця, яка відображає ставлення суб'єкта до змісту і результатів професійної діяльності, сприяє усвідомленому і якісному виконанню ним професій-

них обов'язків, а також готовності відповідати за свої професійні дії перед собою, колегами, колективом і суспільством.

Професійна відповідальність є невід'ємною якістю представників усіх професій. Водночас, психологічна змістовна характеристика різних форм професійної відповідальності потребує дослідження конкретних видів діяльності, адже самі особливості становлення і розвитку «професійних» форм відповідальності визначаються психологічним потенціалом відповідної професії при входженні людини в певну професію, прийнятті завдань, оволодінні змістом, засобами і способами діяльності. Це означає, що особливості певної професії накладають відбиток на формування і розвиток професійної відповідальності.

Аналізуючи *поняття відповідальності в контексті діяльності психолога*, науковці визначають її як компонент професійно-етичної поведінки психолога; як моральну якість особистості, в якій інтегровані етичні норми діяльності. Адекватне розуміння психологом норм діяльності, трансформація їх у свідомість як смислових утворень, котрі контролюють, оцінюють і спрямовують його вчинкові дії, розуміння принципів й норм психологічних напрямів, у форматі яких ведеться робота з надання персоніфікованої допомоги є морально-етичною основою консультативної та психотерапевтичної роботи.

Говорячи про специфіку праці психолога, слід підкреслити, що практикування потребує від фахівця такого рівня майстерності, який би дозволяв гнучко і творчо в рамках обмеженого часу отримувати інформацію, збирати психологічний анамнез та ставити точний діагноз, підбирати й адаптувати техніки й методики, спостерігати за станом клієнта й змінами його світосприйняття, оцінювати правомірність обраних способів і засобів власної роботи, організовувати творчий пошук більш адекватних прийомів і методів, розробляти програми психологічного впливу і позитивних змін у самопочутті й поведінці клієнта, не порушуючи при цьому етичні правила і принципи міжособистісної взаємодії і наскрізну технологію консультативного чи психотерапевтичного процесу.

Аналізуючи в науковій літературі дефініції поняття професійна відповідальність та беручи до уваги дослідження з філософії, педагогіки, психології, **поняття «професійна відповідальність психолога-практика» можна визначити** як особистісно-професійну якість, в якій інтегровані етико-моральні норми поведінки та діяльності, що диктуються характеристиками предмета й цілей професійної діяльності психолога-практика.

Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України). Конституція України визнає життя і здоров'я громадян найвищою соціальною цінністю, а права кожного окремого індивідуума на їхній захист мають пріоритет над громадськими інтересами. Зокрема, ст. 28 Основного Закону забороняє піддавати будь-якої людини науковим, медичним або іншим дослідом без її вільної згоди. Порушення цього обмеження тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 142 КК України.

Проведення дослідів на законних підставах потребує дотримання таких умов:

1. Досліджуванам може бути тільки доросла дієздатна особа віком від 18 років за її вільною згодою (ч. 3 ст. 281 Цивільного кодексу України).

2. Повинні бути виконані всі застереження ст. 16 Конвенції про права людини та біомедицину, а саме:

- співмірність ризиків і потенційної користі;
- відсутність альтернативи з таким же рівнем ефективності (наприклад, якщо експеримент з аналогічним успіхом можна провести на тваринах);
- попереднє проходження незалежної експертизи з приводу наукової цінності та етичної прийнятності, затвердження проєкту запланованого дослідження компетентним органом;
- поінформованість учасників експерименту про їхні права, гарантії та способи захисту;
- наявність добровільної згоди в документальній формі, з чітким і конкретним змістом;
- можливість учасника безперешкодно відкликати свою згоду в будь-який момент.

3. Відповідно до ст. 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я, медико-біологічні дослідження на людях допускаються при сукупності таких ознак:

- суспільної користі;
- наукової обґрунтованості;
- гласності результатів і способів їхнього застосування;
- переважання потенційного успіху над ризиком спричинення шкоди здоров'ю / життю;
- повної інформованості та добровільної згоди з боку повнолітньої дієздатної фізичної особи;
- збереження лікарської таємниці (в публікаціях дотримується анонімність піддослідних).

Однією з обов'язкових вимог етики психологічних досліджень, яка зафіксована в усіх кодексах професійної етики, також відображена у чинному законодавстві України, є інформування учасників про зміст дослідження та отримання від них добровільної згоди на участь у ньому. Найдетальніше *проблема “поінформованої згоди”* окреслена у Кодексі етики та практики Американської психологічної асоціації (від 2002 р.). У кодексі зазначено, що згода на участь у психологічному дослідженні має бути оформлена документально і підписана двома сторонами: психологом і учасником дослідження. У документі має використовуватися лише чітка і прозора термінологія, зрозуміла учасникам. Згода має містити інформацію про мету дослідження, його тривалість, характер та наслідки дослідницьких впливів, права і обов'язки сторін, межі конфіденційності, також фіксувати право учасників на відмову від участі у дослідженні та виходу із нього. Головною метою згоди на участь є етична регуляція психологічних досліджень, до того ж вона може бути використана при розгляді справ щодо порушення професійної етики в спеціалізованих комісіях та суді.

Згідно зі **ст. 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я**, застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається із суспільно корисною метою за умови їхньої наукової обґрунтованості, переваги можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя, гласності застосування експерименту, повної інформованості та вільної згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи, яка підлягає експерименту, щодо вимог його застосування, а також за умови збереження в необхідних випадках лікарської таємниці.

Щодо *обмежень деяких категорій осіб*, на яких можна проводити досліді, то забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліді.

Відповідно до ст. 1 Основ законодавства України про охорону здоров'я, законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих Основ та інших прийнятих відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я.

Кримінальний кодекс України у розділі II Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» містить ст. 142 «Незаконне проведення дослідів над людиною», згідно з

якою встановлюється відповідальність за «незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я».

Згідно із **Гельсінською декларацією Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» від 01 червня 1964 року**, медичні дослідження за участю людини як об'єкта дослідження мають проводитися тільки особами з відповідною науковою підготовкою та кваліфікацією. Дослідження на пацієнтах чи здорових добровольцях потребують контролю з боку компетентного лікаря чи іншого медичного працівника, що мають відповідну кваліфікацію. Відповідальність за захист об'єктів дослідження мусить нести лікар чи інший медичний працівник, і ніколи — об'єкт дослідження, навіть за умови, що він дав згоду. Проблема кримінальної відповідальності за незаконне проведення дослідів над людиною завжди потребує своє уваги, але особливо це необхідно в умовах воєнного часу.

Кваліфікований склад цього кримінального правопорушення передбачається у випадку вчинення дій, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вони «вчинені щодо неповнолітнього, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого». Наявність цієї норми в КК України доводить, що «суспільна небезпечність незаконного проведення дослідів над людиною полягає у створенні небезпеки або реальному заподіянні шкоди життю та здоров'ю як окремої людини, так і людства в цілому і має цілком достатній рівень для криміналізації таких дій».

Кваліфікуюча ознака *«шляхом примушування або обману»* на теперішній час в КК України практично не розкривається. При цьому ст. 40 КК України вказує, що примушування (примус) може бути фізичним або психічним, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Під обманом розуміється повідомлення неправдивих відомостей або навіть замовчування відомостей, які мають бути повідомлені. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (п. 2.2.2) під тривалим розладом здоров'я вказують тілесне ушкодження середньої тяжкості, а саме — розлад здоров'я строком понад 3 тижні (більше як 21 день).

Створення небезпеки для здоров'я і життя означає, що під час досвіду людина проти своєї волі піддавався ризику отримати травму, захворіти або померти, але цього все-таки не відбулося. У разі на-

стання негативних наслідків діяння додатково кваліфікується за такими статтями КК:

- заподіяння фізичних страждань (ст. 126);
- легкі тілесні ушкодження (ст. 125);
- середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 122);
- тяжкі тілесні ушкодження (ст. 121);
- заподіяння серйозної шкоди здоров'ю з необережності (ст. 128);
- летальний результат через необережність (ст. 119);
- навмисне вбивство (ст. 115).

Доведення до самогубства (ст. 120 КК України). З розвитком технічного прогресу та еволюцією людства з'являються нові, раніше не існуючі, злочини та способи вчинення злочинів. Так, з появою та розвитком інтернету, виникли нові способи вчинення не лише крадіжки чи шахрайства, а й доведення до самогубства. При цьому новий спосіб доведення до самогубства набирає обертів у світі разом зі зростанням кількості постійних користувачів мережі Інтернет.

Головними детермінантами, що впливають на рівень доведення до самогубства, є такі: неналежна профілактична робота (36,5 %); хуліганське спрямування особи злочинця (34,2 %); психічні аномалії (26,0 %); вчинення злочину заради «гри» (22,6 %); неблагополуччя родини (10,7 %); неефективність притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 120 КК (7,7 %).

У Конституції України вказано, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно його позбавлений. Проте нині у країні збільшився рівень смертності внаслідок здійснення самогубств. Самогубства вчиняються з різних причин (соціальних, психологічних, економічних), а також є наслідком злочинів, зокрема доведення до самогубства. Кваліфікація даного злочину викликає певні труднощі у правозастосовній діяльності. Найчастіше ці проблеми виникають у встановленні вини, причинного зв'язку між діями винного та смертю потерпілого. Також певні складнощі можуть виникнути у відмежуванні доведення до самогубства від суміжних складів злочину.

Самогубство — умисне спричинення власної смерті, часто вчинене з відчаю, причину якого часто відносять до психічних розладів. Але саме по собі самогубство не є злочинним діянням. *Злочинними є саме діяння, які призвели до таких дій, тобто доведення до самогубства.* Суспільна небезпечність даного злочину підтверджується його об'єктом, тобто благом, на яке спричинено посягання. Такий злочин,

як доведення до самогубства, завдає шкоди, яка не має відповідного еквівалента: людина позбавляється найціннішого — життя.

Стаття 120 КК України передбачає кримінальну відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, яке (доведення) вчиняється шляхом жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності. Особливістю цього злочину є те що, суспільно небезпечні наслідки спричиняються не безпосередньо винним, не його діями, які прямо спрямовані на заподіяння смерті. Потерпілий сам позбавляє себе життя у результаті певних дій винного.

Розглядаючи склад цього злочину, зазначимо, що його *родовим об'єктом* є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням конституційного права людини на життя і здоров'я. Благотворенням, на яке вчиняється посягання, підтверджується його суспільна небезпечність. *Додатковим об'єктом* слід вважати честь та гідність особи, на які поряд з основним об'єктом здійснюють негативний вплив. Даний злочин має матеріальний склад, тобто є закінченим з моменту доведення до самогубства або замаху на нього.

Також слід зазначити, що він *може мати ознаки продовжуваного злочину*, інакше кажучи, може вчинятися кількома діями, що об'єднані єдиним злочинним наміром. *Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу злочину*, передбаченого ст. 120 КК у чинній редакції, на наш погляд, є його діяння, наслідки, причиновий зв'язок та спосіб (щодо окремих діянь). Діяння може бути у формі дії або бездіяльності:

1) доведення до самогубства або замаху до самогубства — як фізичні, так й інформаційні дії;

2) схилення до самогубства — інформаційні дії;

3) інші дії, що сприяють вчиненню самогубства — лише дії (як фізичні, так й інформаційні дії) у формі бездіяльності — доведення до самогубства або замаху до самогубства — як фізичні дії, так й інформаційні дії. Бездіяльність у цьому випадку передбачає ненадання харчування, одягу, житла особою, яка зобов'язана за законом піклуватися про потерпілого.

Спосіб може бути різним:

1) жорстоке поводження з особою;

2) шантаж;

3) систематичне приниження людської гідності;

4) систематичний протиправний примус до дій, що суперечать її волі. У зв'язку із зазначеним виникає необхідність детальніше розглянути об'єктивну сторону досліджуваного складу злочину. Дуже важливо, що способи вчинення злочину є вичерпними лише для доведення до самогубства або замаху до самогубства. Щодо схиляння до самогубства та інших дій, що сприяють учиненню самогубства, то тут спосіб може бути будь-яким, на кваліфікацію за ст. 120 КК України не впливає.

Жорстоке поводження визначається як заподіяння потерпілій особі фізичних чи моральних страждань. *Пленум Верховного Суду України роз'яснює свою правову позицію щодо розуміння цього поняття в постанові від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»*, відповідно до якої «під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води тощо)». Загалом це різні форми впливу на потерпілого, що характеризуються крайнім ступенем антигуманності.

Під *шантажем* слід розуміти «залякування винним потерпілого, завданням йому шкоди шляхом розголошення як дійсних, так і неправдивих конфіденційних відомостей, які останній бажає зберегти в таємниці, а також заподіянням іншої шкоди з метою поставити потерпілого в залежне становище або створити іншу, вигідну для винного, обстановку». Слід наголосити, що ці відомості можуть як відповідати дійсності, так і бути помилковими. Важливим є саме характер ставлення до них потерпілого, факт того, що він не бажає їх розголошувати.

Систематичне приниження честі й гідності особистості передбачає продовжувану психічну або фізичну дію, спрямовану на потерпілого. Під таким способом доведення до самогубства розуміється продовжуване вчинення з єдиною метою дій принизливого характеру, що можуть виражатися в нанесенні образ, поширенні наклепницьких відомостей, цькуванні тощо.

Під *схилянням до самогубства* передусім потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на виникнення в іншої особи бажання вчинити суїцид. Цей спосіб здійснення об'єктивної сторони зазначеного злочину може реалізовуватися у формах пропозиції, умовляння, поради, переконування особи тощо. Однак це питання є досить неконкретизованим і потребує подальшого дослідження своєї суті.

Під іншими діями, що сприяють учиненню самогубства, слід розуміти насамперед «пособицтво» та «підбурювання» до нього.

Суб'єкт даного складу злочину — загальний, тобто фізична осудна особа (громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства), яка до моменту вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона виражається в психічному ставленні особи до вчиненого нею діяння (дії або бездіяльності) і його суспільно небезпечних наслідків. *Вина* — обов'язкова ознака суб'єктивної сторони. кримінальна відповідальність за невинне заподіяння шкоди не допускається. У випадках доведення особи до самогубства це положення має особливе значення. Адже тут необхідним є встановлення саме цілеспрямованих дій особи, що сприяли формуванню рішучості потерпілого на позбавлення себе життя. В іншому випадку будь-який факт самогубства в результаті якого-небудь зовнішнього впливу, що не переслідує мети доведення до самогубства особи, наприклад, відмова у взаємності в любові, затримка заробітної плати на роботі, словесна репліка або негативне побажання особі, сказане в пориві гніву, може бути розцінений як доведення до самогубства. Доведення до самогубства — це усвідомлена діяльність винної особи, яка формує у потерпілого стійку мотивацію на самогубство.

Статтею 120 Кримінального кодексу ч. 2 передбачається **низка кваліфікуючих ознак**, що підвищують ступінь суспільної небезпечності даного злочину, вчиненого за їхньої наявності. До них належить учинення діяння: щодо особи, яка завідомо для винного перебуває в матеріальній чи іншій залежності від нього; щодо двох або більше осіб. Особливо кваліфікуюча ознака вказана у ч. 3 — щодо неповнолітнього.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО АКТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ

1. Правопорушення — це:

А. Протиправне діяння, скоєне суб'єктом правовідносин, що завдає шкоду державі

Б. Протиправне винне діяння, скоєне суб'єктом правовідносин, що завдає шкоду особі, суспільству або державі

В. Протиправне винне діяння, скоєне суб'єктом правовідносин, що завдає шкоду особі

Г. Протиправне діяння

2. Об'єкт правопорушення — це:

А. Соціальні блага та цінності на які посягає правопорушник

Б. Суспільні відносини, права і свободи особи, інтереси держави, на які посягає правопорушник

В. Соціальні блага, цінності, суспільні відносини, права і свободи особи, інтереси держави, на які посягає правопорушник

3. Невиконання договірних зобов'язань — це:

А. Цивільно-правові проступки

Б. Адміністративні проступки

В. Дисциплінарні проступки

Г. Майнові проступки

4. Вид відповідальності, що настає за порушення норм трудового права:

А. Адміністративна

Б. Цивільно-правова

В. Дисциплінарна

Г. Конституційна

5. Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною тягне відповідальність за ч. 1 ст. 142 КК України «Незаконне проведення дослідів над людиною», якщо:

А. Це створювало небезпеку для її життя та здоров'я

Б. Вона не дала на це своєї дійсної згоди

В. Ці дії вчинені щодо неповнолітнього, двох або більше осіб

Г. Розголошено або використано будь-яким чином інформацію про стан здоров'я людини

6. М. запрошував В. вийти за нього заміж, а у разі відмови погрожував вчинити самогубство. В. відмовила і дала М. мотузку, запропонувавши використати її під час самогубства. М. повісився на цій мотузці. Кваліфікуйте дії В.

А. Дії В. слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 115 КК України — пособництво в умисному вбивстві

Б. Дії В. слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 120 КК України — доведення до самогубства

В. Дії В. будь-якого складу злочину не утворюють

Г. Дії В. слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 119 КК України — вбивство з необережності

Д. Дії В. слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 115 КК України — підбурювання до умисного вбивства

ЗАГАЛЬНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ

Матеріальне забезпечення лекцій:

- Навчальне приміщення кафедри менеджменту охорони здоров'я.
- Обладнання: ноутбук / комп'ютер, проєктор, проєкційний екран, дошка аудиторна, фліпчарт на тринозі.
- Ілюстративні матеріали: мультимедійні презентації, таблиці, схеми, роздатковий матеріал.

Навчально-методичне забезпечення лекцій:

- Робоча програма навчальної дисципліни.
- Силабус навчальної дисципліни.
- Методична розробка до лекцій з навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Психолог як суб'єкт притягнення до юридичної відповідальності.
2. Об'єкти професійних правопорушень психолога.
3. Елементи злочину щодо незаконного проведення дослідів над людиною.
4. Елементи злочину щодо доведення до самогубства.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ, 2019. 232 с.
2. Медичне право : нормативно-правові акти. Ч. 2 / упор. : І. Я. Сенюта (гол. ред.), Ю. С. Гуменюк, М. М. Семерак, Х. Я. Терешко. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 520 с.
3. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ

«РІК-У», 2021. 720 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44786/1/медичне%20право_друк_05_08.pdf

4. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. У 2 т. / за ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2021. Т. 1. 328 с. ; Т. 2. 284 с.

5. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

6. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Гаряєва Г. М. Правове регулювання професійної діяльності психолога : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2023. 92 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/92024273-27ba-482c-ba240ffc37ec7726/content>

7. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

8. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування. Київ : Главник, 2021. 196 с.

Додаткова:

1. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.

2. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18–23.

3. Кошова С. П., Гбур З. В., Пархоменко-Куцевіл О. І. Кримінальна відповідальність працівників закладу охорони здоров'я: сучасні тенденції : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2021. 104 с.

4. Маланчук А. Г. Типові способи доведення до самогубства шляхом використання Інтернет технологій. *Юридична наука*, 2020. № 2 (2). С. 68–77. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/657>

5. Паліативна та хоспісна допомога : підручник / Вороненко Ю. В. та ін. ; за ред. акад. НАМН України Ю. В. Вороненка, чл.-кор. НАМН України Ю. І. Губського ; Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. Вінниця : Нова Книга, 2017. 385 с.

6. Політика щодо запобігання суїцидальної поведінки в установах виконання покарань та у слідчих ізоляторах України. 2020. URL: <https://rm.coe.int/politica-final/16809ebeb4>

7. Поственція суїциду (буліциду): робота з колективом закладу освіти : метод. рек. / за ред. С. Л. Чуніхіної, Л. А. Найдьонової, Н. Ф. Умеренкової ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 76 с. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/657>

8. Про затвердження Порядку організації роботи з профілактики та попередження самогубств серед засуджених, осіб, взятих під варту, які утримуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2023 р. № 1126/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-23#Text>

9. Суворова А. Психологічна та криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, травмованого наслідками війни. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 141–150.

10. Терзі О. О. Генеза становлення предиктивної медицини *Widomosci Lekarskie*. 2019. Т. LXXII. С. 99–102. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7065/Terzi.pdf?sequence=1>

11. Федоренко Р. П. Психологія суїциду : навч. посіб. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 260 с.

12. Шевченко Н. Ф. Професійна відповідальність психолога-практика: характеристика та структура. *Psychological Journal*. 2019. Vol. 5. Issue 5. С. 32–44.

13. The Correlation Between The Right To Medical Secrecy And The Employer's Right To Receive Information On The Employee's Health State / Yuryk O. et al. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021 July. Vol. 21, No. 7. P. 103–107.

14. Valakh V. V., Sytnikov D. M. Analysis of ECHR decisions about the legal regime of medical privacy. *Legea și viața*. 2020. Vol. 10–11. P. 9–24.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/>

2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>

3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>

4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>

5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>

6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>

7. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

8. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ЛЕКЦІЙ

Основна:

1. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. : В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. Київ : Шк. світ, 2018. 256 с.

2. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ, 2019. 232 с.

3. Медичне право : нормативно-правові акти. Ч. 2 / упор. : І. Я. Сенюта (гол. ред.), Ю. С. Гуменюк, М. М. Семерак, Х. Я. Терешко. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 520 с.

4. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44786/1/медичне%20право_друк_05_08.pdf

5. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. У 2 т. / за ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2021. Т. 1. 328 с. ; Т. 2. 284 с

6. Організація діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. / упоряд. О. А. Дудник ; МОН України; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2023. 267 с.

7. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

8. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Гаряєва Г. М. Правове регулювання професійної діяльності психолога : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2023. 92 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/92024273-27ba-482c-ba24-0ffc37ec7726/content>

9. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

10. Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування. Київ, 2021. 166 с.

11. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування. Київ : Главник, 2021. 196 с.

Додаткова:

1. Аналіз механізмів підтримки осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах / Ієрусалимов В. та ін. Київ, 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/MFV_Analiz-mehanizviv-pid-trimki-SZHO.pdf
2. Валах В. В. Право дитини-пацієнта на тактовне лікування. *Право України*. 2020. № 1. С. 85–96.
3. Васьківська С. П'ять вимірів психологічного консультування : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2019. 400 с.
4. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] : принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18–23.
6. Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби : практ. посіб. / авт.-упор. : І. І. Ткачук, Н. В. Пророк, Н. В. Лунченко та ін. ; за заг. ред. В. Г. Панка. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 100 с. URL: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741698/1/diahnostychnyi_mini_mum_2024.pdf.
7. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога. 2007. URL: <http://medbib.in.ua/etichniykodeks-psihologa654.html>
8. Кошова С. П., Гбур З. В., Пархоменко-Куцевіл О. І. Кримінальна відповідальність працівників закладу охорони здоров'я: сучасні тенденції : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2021. 104 с.
9. Маланчук А. Г. Типові способи доведення до самогубства шляхом використання Інтернет технологій. *Юридична наука*. 2020. № 2 (2). С. 68–77. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/657>
10. Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід) : колектив. монографія / наук. ред. В. Г. Панок. Київ : Ніка-Центр, 2020. 152 с.

11. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19.11.1992 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

12. Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Долинської, О. В. Теремчук. Київ : Каравела, 2018. 560 с.

13. Політика щодо запобігання суїцидальної поведінки в установах виконання покарань та у слідчих ізоляторах України. 2020. URL: <https://rm.coe.int/politica-final/16809ebeb4>

14. Поственція суїциду (буліциду): робота з колективом закладу освіти : метод. рек. / за ред. С. Л. Чуніхіної, Л. А. Найдьонової, Н. Ф. Умеренкової ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 76 с. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/657>

15. Про затвердження Порядку організації роботи з профілактики та попередження самогубств серед засуджених, осіб, взятих під варту, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2023 р. № 1126/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-23#Text>

16. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 01.10.1992 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

17. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України № 1053-IX від 03 грудня 2020 р.

18. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

19. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07.03.1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

20. Протоколи надання психологічної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України в бойових (екстремальних) умовах : затв. Начальником Генерального штабу Збройних Сил України. 2021. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/16-%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8.pdf>

21. Професійний кодекс етики для психолога. *Питання психології*. 1999. № 6.

22. Психологічна служба в системі освіти. Практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 176 с.

23. Система роботи психологічних служб і методика роботи практичного психолога : конспект лекцій / укл. : П. І. Сахно. Суми: Сумський державний університет, 2023. 159 с.

24. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами : метод. рек. / укл. : Головка Н. О. та ін. ; Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. Київ : Держсоцслужба, 2005. 108 с.

25. Суворова А. Психологічна та криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, травмованого наслідками війни. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 141–150.

26. Федоренко Р. П. Психологія суїциду : навч. посіб. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 260 с.

27. Харгія соціальних прав і гарантій громадян незалежних держав [Електронний ресурс] : затв. Міжпарламентською Асамблеєю держав — учасників Співдружності Незалежних Держав 29 жовтня 1994 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

28. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2021. 656 с.

29. Шевченко Н. Ф. Професійна відповідальність психолога-практика: характеристика та структура. *Psychological journal*. 2019. Vol. 5, Issue 5. С. 32–44.

30. Hendel N. World Health Organization (WHO). *Research Handbook on International Conflict and Security Law*. Т. М. С. Asser Press, 2022. P. 733–759.

31. The Correlation Between The Right To Medical Secrecy And The Employer's Right To Receive Information On The Employee's Health State / Yuryk O. et al. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021, July. Vol. 21, No. 7. P. 103–107.

32. Valakh V. V., Sytnikov D. M. Analysis of ECHR decisions about the legal regime of medical privacy. *Legea și viața*. 2020. № 10–11. P. 9–24.

Інформаційні ресурси:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: www.who.int
2. Європейська база «Здоров'я для всіх». URL: <http://med-stat.gov.ua/ukr/statreports.html>
3. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.euro.who.int/>
4. Лабораторія проблем економіки та управління в охороні здоров'я. URL: <http://www.med122.com/>
5. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/>
6. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/main/Pro-ministerstvo.html>
7. Національна психологічна асоціація : офіц. вебсайт. URL: <https://www.npa-ua.org/>
8. Національна служба здоров'я України : офіц. вебсайт. URL: <https://nszu.gov.ua/pro-nszu>

ЗМІСТ

Загальні положення.....	3
Компетентності та програмні результати навчання	7
<i>Тема 1. Загальні питання правового регулювання охорони здоров'я в Україні</i>	<i>9</i>
<i>Тема 2. Міжнародні та регіональні стандарти у сфері ментального здоров'я та психологічної діяльності.....</i>	<i>21</i>
<i>Тема 3. Правове регулювання діяльності психолога в системі освіти.....</i>	<i>34</i>
<i>Тема 4. Правове регулювання психологічної допомоги при захисті прав членів родини</i>	<i>46</i>
<i>Тема 5. Правове забезпечення діяльності психолога у розв'язанні проблем соціально уразливих категорій населення</i>	<i>61</i>
<i>Тема 6. Юридична відповідальність психолога за професійні правопорушення.....</i>	<i>71</i>
Рекомендована література до лекцій.....	90

П 68 **Правове регулювання надання психологічної допомоги** [Електронне видання] : метод. розробка до лекцій з навчальної дисципліни для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 (053) «Психологія» денної та заочної форм навчання / розроб. : В. В. Валах, В. І. Борщ, І. С. Дружкова [та ін.] — Одеса : ОНМедУ, 2025. — 96 с.

Методична розробка призначена для забезпечення єдиних підходів до викладання та засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Правове регулювання надання психологічної допомоги», що є обов'язковим елементом професійної підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Практична психологія».

Для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 (053) «Психологія» денної та заочної форм навчання.

УДК 34:159.9(477)

Навчальне видання

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Методична розробка до лекцій з навчальної дисципліни для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 (053) «Психологія» денної та заочної форм навчання

Упорядники:

В. В. Валах, В. І. Борщ, І. С. Дружкова,
М. В. Ковальова, О. О. Терещенко

Електронне видання

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 5,52. Тираж 1 пр. Зам. 2936

Одеський національний медичний університет
65082, Одеса, Валіховський пров., 2.

Свідोцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 668 від 13.11.2001.
e-mail: office@onmedu.edu.ua тел.: (048) 723-42-49 факс: (048) 723-22-15

